

บทที่ ๒

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การแสดงความกตัญญูทเวทิต์ที่พึงกระทำต่อมารดาบิดาของนักเรียนโรงเรียนตะพานหิน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร เพื่อนำมา กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยโดยนำเสนอแต่ละหัวข้อตามลำดับ ดังนี้

๒.๑ หลักความกตัญญูทเวทิต์ในพระพุทธศาสนา

๒.๒ หน้าที่ของบุตรธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา ๕ ประการ

๒.๓ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบำรุงบิดามารดา

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ หลักความกตัญญูทเวทิต์ในพระพุทธศาสนา

ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ในอสาทุปปชหวรรค พระพุทธองค์ทรงยกย่องบุคคล ๒ จำพวก ที่หาได้ยากในโลก คือ ๑) บุพการี ผู้ทำอุปการะก่อน ๒) กตัญญูทเวทิต์ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน^๑ ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้วนั้น บุคคลผู้มีความกตัญญูทเวทิต์ จึงได้ชื่อว่าได้ทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน โดยผู้ที่มีความกตัญญูทเวทิต์ ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย ในทางพระพุทธศาสนา ยังมีหลักธรรมคำสอนเรื่องทิศ ๖ ในพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการปฏิบัติหน้าที่ของ ตนเองต่อบุคคลที่อยู่รายรอบตัว เช่นระหว่าง บิดามารดากับบุตรธิดา ครู-อาจารย์กับศิษย์ สามีกับภริยา มิตรกับมิตรนายกับบ่าว และคฤหัสถ์กับพระสงฆ์ เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันในหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและ กันตั้งแต่สถาบันเล็กสุดของสังคมคือสถาบันครอบครัว จนถึงใหญ่สุดของสังคมคือสถาบันชาติ บุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มโนธรรมสำนึกดี มีความประพฤติ เรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำ

^๑ อ.ร.ท.ก.(ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

ใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต^๒ ฉะนั้น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อการบำรุงบิณฑบาตที่ถูกต้องตามหลักดังกล่าว ผู้วิจัย จึงนำเสนอเนื้อหาสาระตามลำดับต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของความกตัญญูกตเวทิตะ

คัมภีร์อรรถกถาปรมัตถโชติกา ได้แสดงถึงความหมายของความกตัญญูไว้ว่าความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้วไม่ว่ามากหรือน้อยโดยการระลึกถึงเนื่องๆชื่อว่ากตัญญู^๓

พจนานุกรมมคธ-ไทย ได้ให้ความหมายของความกตัญญูไว้ว่า

กตัญญู (วิ.) ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตนโดยปกติ วิ . กตฺ อุปการํ ชานาติ สีเลนาติ กตญญู. ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแก่ตน วิ . กตฺ ชนิตํ สิลมฺ สฺสาติ กตญญู. ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน วิ. กตฺ อุปการํ ชานาติ กตญญู. ผู้รู้คุณท่าน. กตปุพฺพโป, ญาเณ, ฐ.

กตเวทิตะ (วิ.) ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก่ตน , ผู้ประกาศซึ่งอุปการะอันบุพการีชนทำแล้ว , ผู้ตอบแทนอุปการะของท่าน , ผู้ตอบแทนอุปการคุณของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน

กตัญญูกตเวทิตะ (ป.) บุคคลผู้รู้คุณท่านและตอบแทนคุณท่าน , ฯลฯไทยตัดพุดเฉพาะกตัญญูแต่ความหมายหมายถึงกตเวทิตะด้วย^๔

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของความกตัญญูไว้ว่ารู้อุปการะที่ท่านทำไว้, (ผู้)รู้คุณท่านเป็นคำคู่กันกับกตเวทิตะและได้ให้ความหมายของคำว่ากตเวทิตะว่า (ผู้)สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับกตัญญู^๕

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของความกตัญญูไว้ว่าความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่ากตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่ากตเวทิตา (กตเวทิตะ) คนที่รู้บุญคุณเรียกว่าคนกตัญญูคนที่ทำตอบแทนเรียกว่าคนกตเวทิตะกตัญญู

^๒ พระสมัชช อนุตฺตโร (ดาวศรี), ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^๓ พ.พ.อ. (บาลี) ๑/๒๐๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓ - ๑๖๔.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๒๕(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

กตเวทีหาหมายถึงความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏนี้เป็นธรรมเนียมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสะดวก^๖

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)^๗ กล่าวถึงคำว่า กตัญญู กตเวทีเป็นคำที่มาด้วยกันเมื่อกล่าวถึงความกตัญญูก็ต้องกล่าวถึงกตเวทีไปโดยปริยายเพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม ๒ ข้อนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้เมื่อกล่าวโดยสรุปความกตัญญูก็คือความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคลสัตว์ สิ่งของและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อมกตเวทีคือพยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณช่วยเหลืออุปการะยกย่องบำรุงรักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงามเพื่อความสงบสุขของสังคมและเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^๘ ได้ให้ความหมายของคำว่ากตัญญูกตเวทีไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์หมายถึงความเป็นคนกตัญญูกตเวทีและได้ให้ความหมายของคำว่ากตัญญูกตเวทีหมายถึงผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนแยกออกเป็น ๒ ส่วนคือกตัญญูรู้คุณท่านกตเวทีตอบแทนหรือสนองคุณท่าน ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่นชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่างๆมีบิดามารดาครูอาจารย์พี่น้องเป็นต้นนอกจากนั้นต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่านี้อีกเช่นอาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่นมีบิดามารดาเป็นต้นให้มีทัศนคติค่านิยมคุณธรรมจริยธรรมอันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรืองซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ความ กตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้นแต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย^๙

ความกตัญญูเป็นการทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคนผู้ที่มีความกตัญญูย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วยการศึกษา าทพบว่

^๖ พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^๗ พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) , กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ , พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^๙ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญูและให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลกพระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี ๒ จำพวก^{๑๑} ได้แก่

๑. บุพการีผู้ทำอุปการะก่อน

๒. กตัญญูทเวทีผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

บุพการีบุคคลกับกตัญญูทเวทีบุคคลคือบุคคลที่มาคู่กันเสมอเพราะมีผู้ทำอุปการะก่อน^{๑๒} จึงมีผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน^{๑๓} และเป็นบุคคลที่หาได้ยากเพราะว่าหมู่สัตว์ส่วนใหญ่อยู่ถูกอวิชชาครอบงำยากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้

ผู้วิจัยสรุปความได้ว่ากตัญญูทเวทีหมายถึง การรู้คุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่กระทำประโยชน์แล้วแก่ตนทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแล้วจดจำและตระหนักในพระคุณนั้นหาโอกาสประกาศและตอบแทนพระคุณโดยไม่ได้คิดว่าเป็นการใช้หนี้บุญคุณโดยศิราคาราเหมือนอย่างการซื้อขายสิ่งของกตัญญูทเวทีแบ่งเป็น ๒ ส่วนดังนี้ กตัญญูคือบุคคลผู้ รู้คุณท่านกตเวทีคือบุคคลผู้ตอบแทนหรือสนองคุณผู้มีพระคุณในที่นี้ได้กล่าวถึงนักเรียนที่ต้องตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาผู้มีพระคุณดังนั้นกตัญญูทเวทีจึงเป็นคุณธรรมที่มนุษย์ต้องมีและถ้าใครมีสิ่งนี้แล้วชีวิตของคนนั้นก็จะมีรอยกตัญญูอย่างเดียวไม่ได้ต้องมีกตเวทีด้วย ความกตัญญูจึงต้องไปถึงกตเวทีก็ต้องมีการกระทำด้วย

๒.๑.๒ ความสำคัญของความกตัญญูทเวที

ความกตัญญูทเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลายเพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญ องค์ความดีเป็นเหตุให้เกิดความสุขุมรอบคอบความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ

ในพระไตรปิฎกได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ ดังนี้

๑. เป็นสัตบุรุษได้แก่คนดีมีคุณธรรมเป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาเพราะความกตัญญูทเวทีเป็นภูมิของสัตบุรุษ

^{๑๑} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ , พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

๒. เป็นบุคคลที่หาได้ยากเพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีที่ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ซึ่งมิใช่จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

๓. ประสบแต่ความสุขเนื่องจากประพฤติดนุกต้องชีวิตจึงมีแต่ความเจริญและยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่นๆด้วย

๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญเพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่งประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่นๆได้จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

๕. ประพฤติสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิตเพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิด สวัสดิมงคลแก่ชีวิตเป็นอุดมมงคลในชีวิตดังพุทธพจน์กล่าวไว้สาธุสาธุสารีบุตรเธอเป็น คนกตัญญู เธอจงให้พราหมณ์แต่นี้บวชเถิดเขาจักเป็นปูชนียบุคคล^{๓๓}

สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูเป็นคนกตเวทีความเป็นคนกตัญญูความเป็นคนกตเวที สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญความเป็นคนกตัญญูและความเป็นคนกตเวทีทั้งหมดนี้เป็นภูมิสัตบุรุษ^{๓๔}

คนกตัญญูกตเวทีมีปัญหาไม่กี่ขณิกมิตรและมีความภักดีมั่นคงช่วยทำกิจขอ งามมิตรผู้ตกยากโดยเต็มใจบัณฑิตเรียกคนเช่นนั้นว่าสัตบุรุษผู้ใดประกอบด้วยคุณธรรมทั้งปวงเหล่านี้คือเป็นผู้มี ศรัทธาอ่อนโยนแจกทานด้วยดีรู้ความประสงค์ศรัทธาไม่ละคนเช่นนั้นผู้สงเคราะห์มีวาจา อ่อนหวานสละสลวย^{๓๕}

พระเทพวิสุทธิเวที (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึง ความกตัญญู ไว้ว่าคนในสมัยโบราณ เขามองเห็นการณ์ไกลว่าอะไรจะเกิดขึ้นเขาจึงขำสอนกันมากในเรื่องนี้และถือว่าความกตัญญูเป็น คุณธรรมที่สำคัญและมีความจำเป็นแก่สังคมนักปราชญ์ในอินเดียได้เขียนสอดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชนทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนาได้ แก่ชาดกต่างๆ เป็นนิทานสอนใจก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญูกตเวทีเกือบทุกเรื่องเพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดาไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่ซ้ำใจเจ็บใจดูแลรักษาช่วยเหลือกิจการเมื่อ พ่อแม่ต้องการในประเทศจีนปรัชญาเมธีได้แก่งจื้อได้เขียนหลักปฏิบัติ เกี่ยวกับความกตัญญูให้ลูก ปฏิบัติต่อพ่อแม่ปู่ย่าตายายสอนให้บุคคลรู้จักเคารพนบนอบนับถือผู้มีพระคุณประเพณีของจีนเช่น ตื่นเช้าต้องจัดรูป ๓ ดอกไปยื่นหน้าบ้านเพื่อไหว้ฟ้าดินเพื่อระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดินและฟ้า^{๓๖}

^{๓๓} บ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๘๒.

^{๓๔} อ.ง.ท. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๓๕} บ.ช.ท. (ไทย) ๒๗/๗๗-๗๘/๖๐๘.

^{๓๖} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๑} ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่าการตระหนักถึงพระคุณของมารดาบิดาและหน้าที่สำคัญของมารดาบิดาตามหลักพระพุทธศาสนาโดยเน้นให้เห็นว่ามารดาบิดาเป็นปวงชนียบุคคลของลูกกล่าวคือท่านเป็นพระพรหมเป็นบูรพาจารย์เป็นอรหันต์ของลูกจึงควรแก่การกราบไหว้เคารพบูชาของลูกตลอดกาลมารดาบิดาคือบุคคลที่ควรเคารพบูชาอย่างสูงสุดมารดาบิดาเป็นเหมือนพระพรหมของลูกเพราะประกอบด้วยคุณธรรมที่สำคัญอันเรียกว่าพรหมวิหารธรรม ๔ ประการคือเมตตากรุณาเมตตาและอุเบกขามารดาบิดาจัดเป็นบูรพาจารย์คือครูอาจารย์คนแรกที่คอยแนะนำสั่งสอนให้ความรู้แก่ลูกนอกจากนี้มารดาบิดายังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สำคัญอีก ๕ ประการคือ ๑) ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว ๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาสผู้ที่เป็นลูกนั้นก็ต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูกตเวทีโดยพึงเคารพมารดาบิดาผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้าโดยการปฏิบัติ ดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์สกุล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้ท่าน

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๒} กล่าวถึงความกตัญญูว่าความกตัญญูนั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้นความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญูไม่ว่าจะเป็นถนนหนทางบ้านที่พักอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณจึงมีภายิตว่า นิमितฺตํสาธุรูปานํกตญฺญูกตเวทีตา แปลว่าความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏเป็นเครื่องหมายของคนดี

อานวย จันเงิน^{๑๓} กล่าวว่าไว้ว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์และเป็นคุณธรรม เบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลายเพราะเป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดีเป็นเหตุให้เกิดความสุขุมรอบคอบความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ

สรุปได้ว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์และเป็นสัญลักษณ์ของคนดีเป็นวัฒนธรรมที่งดงามและเป็นคุณธรรมล้ำจุน

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗.

^{๑๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

^{๑๓} อานวยจันเงิน, *การพัฒนาความกตัญญูกตเวทีตามแนวคิดพระวชิรญาณ (ทองน้อย กิตฺติทินฺโน), วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (ภาควิชาสารัตถบัณฑิตศึกษา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๘.*

ครอบครัวยุคสมัยและโลกเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และความกตัญญู กตเวทีจึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดีเป็นวัฒนธรรมที่ดีงามและเป็นคุณธรรมล้ำจูน ครอบครัวยุคสมัยและ โลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ

๒.๑.๓ ลักษณะของความกตัญญู

ในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้ตรัสยกย่องคนมีกตัญญูไว้ว่าภิกษุทั้งหลายเมื่อเจ้ารู้เธอทั้งหลาย ได้เห็นสุนัขจิ้งจอกแก่ที่มาอาศัยอยู่หรือเห็นพระพุทธเจ้าข้าภิกษุทั้งหลายความกตัญญู กตเวทีบางอย่างยังมีในสุนัขจิ้งจอกแก่นั้นแต่ความกตัญญูกตเวทีบางอย่างไม่พียงมีในภิกษุบางรูปผู้ ปฏิญาณว่าเป็นศากยบุตรในภิกษุทั้งหลายเพราะเหตุนี้เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่าเราทั้งหลาย จักเป็นผู้กตัญญูกตเวทีและอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำในเราทั้งหลายจักไม่เสื่อมสูญ ไปเธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้^{๒๐}

๑. เป็นสัตต บุรุษ^{๒๑} ได้แก่คนดีมีคุณธรรมเป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาเพราะความ กตัญญูกตเวทีเป็นภูมิของสัตตบุรุษ

๒. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก^{๒๒} เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีที่ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ซึ่งมิใช่จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

๓. ประสพแต่ความสุข^{๒๓} เนื่องจากประพัตินตถูกต้องชีวิตจึงมีแต่ความเจริญและยัง นำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่นๆด้วย

๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ^{๒๔} เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่งประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่นได้จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

๕. ประพัตินตที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต^{๒๕} เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิด สวัสดิมงคลแก่ชีวิตเป็นอุดมมงคลในชีวิต

นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของคนมีความกตัญญูกตเวทีไว้ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๒๖} กล่าวถึง ลักษณะของคนมีความกตัญญูกตเวทีไว้ว่า อาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ ๒ ลักษณะคือ ๑. ประกาศคุณท่านคือการประกาศว่าผู้มีพระคุณ

^{๒๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓๔/๓๒๓-๓๒๔.

^{๒๑} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๓๓/๓๓.

^{๒๒} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๒๓} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๓๓.

^{๒๔} จ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๔๒.

^{๒๕} จ.ท. (ไทย) ๒๕/๕/๕.

ของเราคืออย่างไรบ้างเช่นถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่าท่านดีกับเราอย่างไรที่คนนิยมทำกันมากคือเขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพวิธีนี้แม้จะใช้ได้แต่มีวิธีที่ดีที่สุดวิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุดคือประกาศที่ตัวเราเองคนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่คนทั้งนั้นเพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ตลอดจนนิสัยใจคอและความประพฤติก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่านฉะนั้นความประพฤติของเราเองนี้แหละจะเป็นตัวประกาศคุณท่านหรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุดไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ๒. ตอบแทนคุณท่านก็เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะต่อ ๓. ตอบแทนเช่น ผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่บุตรีธิดาสามารถตอบแทนได้ดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่านการรู้คุณผู้มีอุปการะแก่ตน หรือแก่ส่วนรวมเมื่อรู้แล้วก็ประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบและตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของด้วยการช่วยเหลือด้วยกำลังและด้วยความเคารพ

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)^{๒๖} ยกย่องคนกตัญญูว่าเราจะขอบคุณไม่ต้องไปดูแหวนที่สวมนิ้วสายสร้อยห้อยคอรถยนต์สิ่งเหล่านั้นเป็นเปลือกทั้งนั้นแต่ดูว่าเขามีคุณธรรมคือมีความกตัญญูกตเวทีขนาดไหนเขาปฏิบัติต่อพ่อแม่ปู่ย่าตายายเครือญาติอย่างไรคนดีย่อมมีความหนักแน่นอดทนให้การดูแลบำรุงรักษามารดาให้พอ อยู่เป็นสุขเพราะพ่อแม่เป็นพระประจำบ้านเป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหนกราบไหว้บิดามารดาที่พอแล้วการเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต

ปิ่นมุกกันต์^{๒๗} กล่าวถึง ลักษณะของคนมีความกตัญญูไว้๒ลักษณะได้แก่

๑. กตัญญูชั้นสามัญเป็นการรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตนจะยอมรับรองว่าใครมีคุณก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้นเช่นยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณเพราะได้เลี้ยงดูเรามายอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณเพราะได้อบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณเพราะท่านเหล่านั้นเคยให้ข้าวให้น้ำรับประทานรวมความว่ากตัญญูอย่างสามัญทั่วไปหมายถึงรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เราซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทีคือการตอบแทนคุณ

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คุณบิดามารดาสุดพรรณามหาศาล , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๕), หน้า๕๗.

^{๒๗} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า๕.

^{๒๘} ปิ่นมุกกันต์, มงคลชีวิตภาค๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า๑๑๗-๑๒๐.

๒. กตัญญูชั้นสัตบุรุษเป็นความกตัญญูชั้นสูงหมายถึงการรู้จักคุณธรรมความดีอันมีอยู่ในตัวบุคคลอื่นใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดีไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตามไม่ยึดเอาตัวเองออกเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่นเป็นการตัดสินความดีด้วยความดีและรู้จนกระทั่งว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไรและพยายามถ่ายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเราเพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขา

จากการศึกษาลักษณะของคนมีความกตัญญูเราทราบได้ด้วยอาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ ๒ ลักษณะ^{๒๙} ดังนี้

๑. ประกาศคุณท่านคือการประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราดีอย่างไรบ้างเช่นถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่าท่านดีกับเราอย่างไรที่ คนนิยมทำกันมากคือเขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพวิธีนี้แม้จะใช้ได้แต่มีวิธีที่ดีที่สุดวิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุดคือประกาศที่ตัวเราเองคนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ตนทั้งนั้นเพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ตลอดจนนิสัยใจคอและประพฤติก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่านฉะนั้นความประพฤติของเราเองนี้แหละจะเป็นตัวประกาศคุณท่านหรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุดไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

๒. ตอบแทนคุณท่านคือเมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะต้องตอบแทนเช่นถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่บุตรธิดาสามารถตอบแทนได้ดังนี้

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
- ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๓๐}

หรือถ้าท่านผู้มีพระคุณเป็นครูหรืออาจารย์ศิษย์สามารถตอบแทนคุณได้ดังต่อไปนี้

- ๑) ลูกขึ้นยืนรับ
- ๒) เข้าไปคอยรับใช้
- ๓) เชื่อฟัง
- ๔) ดูแลปรนนิบัติ

^{๒๙} สมคิด เหลาฉลาด , ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเขตกรุงเทพมหานคร , หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัย , (สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐.

^{๓๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๒.

๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๓๑}

สรุปได้ว่าลักษณะของความกตัญญูทวีนั้นต้องเป็นคนดีคนดีย่อมมีความกตัญญูทวีสู่ผู้ที่เป็นผู้ให้ที่หนักแน่นอดทนให้การดูแลบำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุขความกตัญญูเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณที่บุคคลอื่นทำดีกับตนเองลักษณะสำคัญของความกตัญญูทวีสื่อเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ทั้งสวดประการคู่กันหากไม่มีกตัญญูทวีสื่อที่เกิดขึ้นไม่ได้หรือหากมีเฉพาะกตัญญูแต่ไม่มีกตัญญูทวีสื่อความกตัญญูทวีสื่อที่ไม่สมบูรณ์ไม่เกิดการกระทำตอบแทนคุณที่เป็นรูปธรรมและความกตัญญูทวีสื่อที่สมบูรณ์ต้องเป็นสัมมาทิฐิคือถูกต้องตามทำนองคลองธรรมไม่ผิดศีลธรรมไม่ผิดกฎหมายบ้านเมืองไม่ขัดระเบียบวินัยขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของสังคมผู้ปฏิบัติตนอยู่ในความกตัญญูย่อมตั้งอยู่ในภูมิของสัตบุรุษคนดีเป็นผู้มีคุณค่าน่ายกย่องสรรเสริญเหมือนแก้วอันประเสริฐ

๒.๒ หน้าที่ของบุตรธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา ๕ ประการ

เนื่องด้วยบิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณต่อบุตรอย่างมากเหลือที่จะพรรณนาให้ครบถ้วนได้เริ่มต้นแต่ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตบุตรธิดาขึ้นมา ประคับประคองทะนุถนอมตั้งแต่วัยในครรภ์ จนกระทั่งคลอดออกมา บิดามารดาก็เลี้ยงดูให้การเติบโตตามลำดับ ให้การศึกษา หาทรัพย์มรดกให้บุคคลผู้เป็นบุตรเมื่อทราบความเป็นบิดามารดาว่าใช่เป็นได้โดยง่าย ต้องทำสิ่งต่างๆ มากมายต้องต่อสู้กับความทุกข์ยากลำบากนานาประการเพื่อบุตรธิดา ในการกระทำหน้าที่ของความ เป็นมารดาบิดาและบุญคุณยากลำบากนานาประการเพื่อบุตรธิดา ในการกระทำการบำรุงบิดามารดา ทั้งในเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ทั้งในเวลาเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว การตอบแทนที่ดีเป็นหน้าที่ของบุตร ตามหลักจริยธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงดำรัสไว้ใน สังคาลกสูตร ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
๒. การช่วยทำกิจธุระของบิดามารดา
๓. วงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นาน
๔. บุตรจักปฏิบัติตนให้สมควรรับทรัพย์มรดกไว้
๕. เมื่อท่านทั้งสองตายไป บุตรจักทำบุญอุทิศให้^{๓๒}

^{๓๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๖๘ / ๒๑๒.

ดังนั้นบุตรธิดาจึงควรปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยคุณธรรมทั้ง ๕ ข้อเบื้องต้นเมื่อท่านเลี้ยงเรามาแล้วเราควรเลี้ยงดูท่านตอบแทน ช่วยทำงานช่วยท่านเท่าที่เราสามารถทำได้เพื่อแบ่งเบาภาระของท่าน คำรณรงค์ตระกูลคือการรักษานามสกุลตนเองไม่ให้เสื่อมเสีย ประพฤติตนให้เหมาะสมกับการรับมรดกก็คือไม่เป็นนักเลงพนัน คบเพื่อนชั่วเป็นมิตรและเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

๑ ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ

การเลี้ยงดูบิดามารดานั้นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เป็นบุตรธิดาต้องกระทำ เพราะบิดามารดาบำรุงเลี้ยงบุตรธิดาตั้งแต่นครรภ์ กระทั่งคลอดออกมา แล้วบำรุงเลี้ยงด้วยน้ำนมจากอก ด้วยข้าวปลา และอาหารนานาชนิดจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในขณะที่เดียวกัน บิดามารดาก็ชราทุกวัน ร่างกายอ่อนแอ เรี่ยวแรงถดถอยน้อยลงไปทุกขณะ จึงเป็นหน้าที่ของบุตรธิดาที่ต้องดูแลเอาใจใส่ท่านทั้งสองนั้นให้ดี โดยสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

๑.๑ การเลี้ยงดูด้านร่างกาย การเลี้ยงดูด้านร่างกาย ได้แก่ การอุปฐาก เอาใจใส่ดูแลท่าน ด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อร่างกายได้แก่

๑) อาหาร จัดหาอาหารที่เหมาะสมกับวัย ที่บิดามารดารับประทานได้ให้รับประทานอาหารที่มีรสเลิศ อาหารที่มีคุณค่าทางด้านโภชนาการ หรือที่ดีที่บุตรแสวงหาได้คอยดูแล ขณะรับประทานอาหารคอยพูดคุยสนทนาถามรสของอาหาร เป็นต้น เมื่อบิดามารดารับประทานเสร็จแล้วจึงเก็บภาชนะล้าง

๒) เสื้อผ้าเครื่องนุ่มห่ม จัดหาหรือซื้อให้ในโอกาสต่างๆ โดยเลือก เสื้อผ้าที่เหมาะสมกับวัย กับฤดูกาลเพื่อให้ร่างกายได้รับความสบายอบอุ่น เครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับบิดามารดา ต้องสะอาดเหมาะสมกับสภาพร่างกายของท่าน เวลาที่เสื้อผ้าสกปรกนำไปซักทำความสะอาดให้

๓) ยารักษาโรค คือ ดูแลเอาใจใส่ในสุขภาพอนามัยของท่าน นำไปตรวจเช็คร่างกาย นำไปพบแพทย์รักษาพยาบาลในคราวป่วยไข้ โดยไม่คิดว่าจะต้องสิ้นเปลืองเงินทองเท่าไร เพราะบิดามารดามีคุณค่าเหนือกว่าเงินทองหรือสิ่งใดๆ ทั้งปวง และต้องคอยเฝ้าดูแลบิดามารดาไม่ทอดทิ้งให้บิดามารดาว่าเหว่ ไม่พูดเสียงดัง ขณะท่านกำลังป่วยไข้ไม่สบาย เวลาบิดามารดาอาเจียนหรืออุจจาระปัสสาวะราดรดเสื้อผ้า ก็ต้องพยายามจัดล้างจัดซักอย่างไม่รังเกียจ หรือเปลี่ยนผ้าใหม่ให้ด้วยมือของตนเองด้วยความเต็มใจ ให้เหมือนกับที่มารดาบิดากระทำบุตรและธิดาสมัยยังเป็นทารก

๔) บ้าน หรือที่อยู่อาศัย จัดให้บิดามารดาอยู่ที่ดีๆ มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่อับ สะอาด และจัดที่นอน บริเวณที่ท่านอยู่ให้ดีไม่ให้สกปรกหรือมากด้วยสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ

การเลี้ยงดูด้านร่างกายด้วยปัจจัย ๔ เป็นความจำเป็น หากบุตรไม่ใส่ใจ ไม่เลี้ยงดูแล้ว ใครจะใส่ใจเลี้ยงดู ผู้เป็นบุตรจึงควรใส่ใจดูแลโดยสม่ำเสมอ แม้จะมีกิจธุระใดก็ต้องพยายามปลีก เวลามาดูแล ต้องหาโอกาสไปเยี่ยมเยียน ไม่รอโอกาส เพราะการรอโอกาสอาจไม่มีโอกาสก็ได้ บุตร บางคนรู้บุญคุณบิดามารดา แต่ไม่มีโอกาสได้กตเวทิตา การตอบแทน ต้องเสียใจ เพราะบิดามารดา ได้จากโลกนี้ไปแล้ว เพียงการทำบุญอุทิศให้ไหนเลยจะชดเชยใจเท่าการบำรุงดูแลในขณะที่บิดามารดา ยังมีชีวิตอยู่

ถ้าบุตรไม่ใส่ใจดูแลบิดามารดา ละเลยต่อบิดามารดาแล้ว คงรู้สึกไม่เท่าไม่ได้ มีคำกล่าว ว่า ไม้เท้าของคนเฒ่า ดีกว่าลูกเฒ่าอกตัญญู^{๓๓} เพราะไม้เท้านั้นเป็นสิ่งช่วยผู้ที่ชราเวลาลุกใช้ไม้เท้า ยันพื้นพยุงกายลุกได้ ในคราวที่ชวนจะล้ม ใช้ไม้เท้ายันกันมิให้ล้มได้ หรือหากพลัดล้มลงไปก็ยัง ใช้ไม้เท้ายันพื้นพยุงกายลุกขึ้นยืน และเดินต่อไปได้ ในที่มีดยังสามารถใช้ไม้เท้าค้ำทางเดิน ไปได้ หากมีหลุมในหนทางที่เดินไป ไม้เท้ายังใช้วัดหรือหยั่งดูได้ ป้องกันมิให้พลัดพลั้งตกลงไปจนเกิด อันตราย หรือมีสิ่งกีดขวางกั้นทางเดิน ผู้ชรานัยน์ตามืดมัว มองอะไรไม่ค่อยเห็น ไม้เท้ายังช่วยบอก ให้รู้ และสามารถหลบหลีกได้ แม้มีสัตว์ร้าย จะเข้ามาขบกัดทำร้ายไม้เท้ายังใช้ป้องกันและขับไล่ สัตว์เหล่านั้นมิให้เข้ามาทำร้ายได้

ในการบำรุงเลี้ยงบิดามารดานั้นพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า แม้บุคคลนั้นเป็นพระภิกษุก็ ต้องเลี้ยงดู ในอรรถกถาเกสัชชกรณวัตถุ ตติยปารชิกกล่าวว่า

ถ้าภิกษุนำมารดาไปยังวิหารปรนนิบัติอยู่หรืออย่าถูกต้องพึงทำบริกรรมทุกอย่าง พึง ให้ของเคี้ยวของบริโภคด้วยมือตนเอง ส่วนบิดา ภิกษุพึงทำกิจทั้งหลายมีการให้อาบน้ำ และการนวด เป็นต้น บำรุงด้วยมือของตนเหมือนอย่างบำรุงสามเณร ฉะนั้น แมื่อนามภักฐบิณฑบาต (บิณฑบาตที่ ภิกษุยังมิได้และต้อง)ภิกษุให้แก่บิดามารดา ก็ไม่เป็นอาบัติ ไม่เป็นการยังสหทธาไทยให้ตกไปหรือไม่ ให้เสียสหทธา ภิกษุให้สิ่งของของตนแก่บิดามารดาของตนโดยนำไปให้เอง หรือให้คนอื่นนำไปให้ก็ได้ หรือเรียก บิดามารดามารับเอง ใช้คนอื่นไปเรียกท่านให้มารับเอา ก็ได้ไม่เป็นอาบัติ^{๓๔}

ในอนุฎีกาวิมตินิพนธ์นี้ กล่าวว่า ให้สิ่งของแก่บิดามารดาด้วยคิดว่า ท่านทั้ง ๒ จักขาย สิ่งเหล่านี้เลี้ยงชีพย่อมควร เห็นได้ว่า การบำรุงเลี้ยงบิดามารดานั้น แม้บุตรเป็นภิกษุ ยังต้องกระทำ

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๒๐๐ / ๒๕๕ - ๒๕๖.

^{๓๔} พระสิริมงคลจารย์, มงคลัตถปิณีแปลเล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๕ - ๒๑๒.

หากบิดามารดาปรารถนา หรือบิดามารดาไม่มีใครดูแลเอาใจใส่เลี้ยงดู ก็จะสามารถนำบิดามารดาเลี้ยงดูเองได้ นำอาหาร และสิ่งของต่างๆ ที่ได้มาให้แก่บิดามารดาได้ ไม่เป็นอาบัติ

บิดามารดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่า พรหม บุรพจารย์และอาหุไนยบุคคลของบุตร เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงนมัสการ และสักการะบิดามารดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการล้างเท้าเพราะการปรนนิบัติบิดามารดานั้นบัณฑิตจึงสรรเสริญในโลกนี้เองเขาตายไปแล้วบันเทิงในสวรรค์^{๓๕}

ดังนั้น ทางด้านร่างกายนี้ บุตรธิดาพึงกระทำการตอบแทนบุญคุณบิดามารดาให้สมบูรณ์ตามศักยภาพ ความสามารถของตน บิดามารดาถือเป็นปูชนียบุคคลของบุตร ในฐานะผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาแต่คลอดจนเติบโตใหญ่ บรรดาบุคคลและวัตถุที่ควรบูชา เป็นผู้มอบคุณ ในฐานะเป็นบุพการี เป็นพระประจำตัวบุตร จัดเป็นเนืองนาคบุญของบุตร

อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของเครื่องยินดี ที่ให้ผู้รับการบูชา เกิดโสมมณัส ปิติ ความอิ่มใจ เช่น บุตรระลึกถึงคุณของบิดามารดา และบูชาท่านด้วยดอกมะลิ หรือบูชาท่านด้วยปัจจัย ๔ ตามที่ท่านประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อาศัย และยาบำบัดโรค ที่กตัสรรแล้วว่าเหมาะสม

บุตรธิดาต้องเคารพบูชาบิดามารดาดังมีพุทธคำรัสตริส ว่า กุลบุตรในโลกนี้สักการะเคารพ นับถือ บูชามารดาบิดาด้วยโกลกทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประคบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมมารดาบิดา ผู้ได้รับการสักการะเคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรผู้อันบิดามารดาอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๓๖}

๑.๒ การเลี้ยงดูด้านจิตใจ การบำรุงเลี้ยงทางจิตใจ คือ เลี้ยงหัวใจด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นบุตรดีที่ประทับครองจิตใจของบิดามารดาให้มีโสมมณัสอยู่เสมอ ไม่ให้ท่านต้องทุกข์ใจ ลำบากใจ เศร้าใจ หรือกระทำจิตใจ ของบิดามารดาให้หม่นหมองเพราะปัจจุบันบุตรบางคนประพฤติตนไม่ดี ไม่รักษาน้ำใจบิดามารดาเป็นคนเอาแต่ใจตน ไม่อยู่ในโอวาท ไม่รับฟังคำบอกคำเตือนของบิดามารดา แม้ในการเลี้ยงทางกายด้วยวัตถุต่างๆ นั้นต้องมีทางจิตใจเจืออยู่ด้วยตลอดเวลา ในขณะที่ให้ปัจจัย ๔ ต้องให้ด้วยความเคารพ ด้วยรักษา ด้วยความรัก ด้วยการบูชา ดังนักปราชญ์กล่าวว่า

หากบุตรเพียงแต่เลี้ยงดูบิดามารดาด้วยให้อาหารอย่างเพียงพอ มีที่ให้อยู่อาศัย มีเสื้อผ้าให้สวมใส่ นำไปปรักขายมเจ็บป่วย และมีความรัก แต่ปราศจากความรู้สึกรักเคารพและเชื่อฟังอย่าง

^{๓๕} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐ / ๓๑ / ๑๘๓.

^{๓๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๕๘ / ๑๐๕ - ๑๐๖.

ลึกซึ่งต่อบิดามารดา ความสัมพันธ์ที่เขามีต่อบิดามารดาจะไม่แตกต่างจากความสัมพันธ์ที่เขาติดต่อ
สัตว์เลี้ยงในบ้าน^{๓๓}

การเคารพ และเชื่อฟังบิดามารดาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บิดามารดาสบายใจภูมิใจ เป็น
การบำรุงเลี้ยง ทางด้านจิตใจด้วย เพราะว่า บุตรที่ประเสริฐที่สุด คือบุตรที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดา
มารดา ปรนนิบัติบิดามารดา บุตรอาจจะแสดงอาการดีอื่นอย่างสุภาพเป็นบางครั้ง แต่ถ้าเห็นว่
ความเห็นของตนถูกละเลย ก็ควรจะแสดงความเคารพเชื่อฟังบิดามารดาต่อไป อย่าได้แสดงความไม่
สุภาพออกมาเป็นอันขาด ไม่ว่าบิดามารดาจะทำให้ได้รับความกระวนกระวายใจหรือความทุกข์ยาก
ใจ อย่างไรก็ตาม ควรเอาใจดูแลบิดามารดา โดยไม่บ่นหรือพลั้งวาจาที่ไม่ดีออกมา

ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติต่อบิดามารดาดำดี มีแสดงความเคารพ เชื่อฟัง
ขยัน ไม่คือ ดำรงตนอยู่ในโอวาทของท่าน เสริมสร้างตนให้มีคุณธรรมสูงขึ้น มากขึ้น ปฏิบัติคนดี
ไม่ประพฤติ สิ่งที่เกี่ยวข้อง นับเป็นการปฏิบัติบูชา ในพรหมกสูตรพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าภิกษุ
ทั้งหลาย บุตรของสกุลใดบูชาบิดามารดาในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีพรหม .. มีบุรพเทพ มี
บุรพาจารย์..มีอาหุไนยบุคคล^{๓๔}

บุตรพึงเข้าใจว่าสกลกายของตน ที่เป็นอย่างนี้เนื่องมาจากบิดามารดา ส่วนตัวของเราแท้มี
แต่วิญญาณจิตที่เรียกว่าปฐิสันจิต กับกุศลอกุศลเป็นผู้อุปถัมภ์ให้ประณีต และไม่ประณีตเท่านั้น
ตัวของเรานี้ต้องถือเอาความว่า แบ่งมาจากบิดามารดา มาเป็นสกลกายของตนตามธรรมดาณีย ม
จนถึงคลอด เมื่อคลอดมาแล้ว ยังต้องค้ำนํ้านมของมารดา บำรุงร่างกายของตนเจริญขึ้นตามลำดับ
ในสมัยยังหาเลี้ยงตนเองไม่ได้ ต้องอาศัยบิดามารดาเลี้ยงชีวิต สกลกายนี้จึงเนื่องอยู่กับบิดามารดา
ให้เห็นว่าบิดามารดามีอยู่ในตนตลอดเวลา ส่วนที่แบ่งให้เราแล้วตัวเรายังมีอยู่ตร าบใด ก็ชื่อว่าท่านยัง
อยู่ตรานั้น อวัยวะทุกส่วนของร่างกาย บุตรธิดานั้น ได้มาจากบิดามารดา ซึ่งคำนวณค่าไม่ได้ แม้
ดวงตาข้างหนึ่ง หากมีคนให้เราถึงแสนบาท เชื่อว่าเป็นบุตรธิดาไม่กล้าขายนั้น คือ บิดามารดาให้สิ่ง
ที่มีค่าที่สุด กระทั่งประมาณด้วยราคาไม่ได้ ถ้าผู้ที่เป็นบุตรธิดาคิดไว้อย่างนี้ การอุปัฏฐากถือกุศลบิดา
ด้วยอามิส และการปฏิบัติ ก็จักไม่รังเกียจและจักไม่กล้ากระทำความชั่ว เพราะเห็นแก่บิดามารดา
การไม่ทำความชั่ว ชื่อว่าเป็นการบูชา บิดามารดาด้วยการปฏิบัติบูชา ลักษณะการบูชา มีอยู่ ๔
ประการ คือ^{๓๕}

^{๓๓} วุฒิชัย มูลศิลป์ และจำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, จรรยาสุภาพชนในทัศนะของขงจื้อและปราชญ์ท่าน
อื่นๆ , (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นอ้อย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘.

^{๓๔} อ.อุ.ติก. (ไทย) ๒๐ / ๓๑ / ๑๘๓.

^{๓๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมะโร), มงคลยถาชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำคุณุสสา.
๒๕๒๖), หน้า ๖๕.

๑) สักการะเคารพ สักการะนี้ ในความหมายของกิริยา คือ การทำดี การแสดงกิริยาสุภาพ เช่น ไม่แสดงอาการเดินกระต๊อบเท้าใส่ กล่าววาจาสุภาพ ไพเราะ นุ่มนวลแฝงด้วยความเคารพ และใจสุภาพ คือ ไม่แสดงอาการบั่นปึงใส่ หรืออารมณ์ไม่ดีกับท่าน มีความรู้สึกที่ดีงามเคารพบิดามารดา

๒) ครุการะ หมายถึงความรักความห่วงใย บุตรที่ความรักความห่วงใยในบิดามารดา พยายามรักษาน้ำใจ กระทำตนให้เป็นที่เบาใจของบิดามารดา ประพฤติตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย อยู่ในโอวาทของบิดามารดา

๓) มานนา แปลว่า ความนับถือ ยกย่องเชิดชู คือ มีกิริยาวาจาที่ดีงาม ประพฤติตนยกย่องเชิดชูรักใคร่ยำเกรงบิดามารดา ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่นินทา ไม่ทะเลาะโต้เถียงบิดามารดา คือกล่าวที่จะบอกกับบุคคลอื่นว่า บุคคลนี้เป็นบิดามารดาของตน

๔) วันทนา การเคารพ กราบไหว้และชมเชย ท่านกล่าวว่าชมเชยคุณความดีของบิดามารดา คือกล่าวที่จะกล่าวหรือพรรณนาคุณงามความดีของบิดามารดา

๑.๓ การเลี้ยงดูด้านทฤษฎีสติปัญญา การตอบแทนพระคุณของบิดามารดาได้นั้น ในขั้นที่สูงที่สุด ทางพระพุทธศาสนายกย่อง คือ พยายามเปลี่ยนทัศนคติของบิดามารดาที่เป็นมิจาทิภูติ ให้เป็นสัมมาทิภูติ คือ จากความเห็นผิดมาสู่ความเห็นถูกต้อง ดังนี้

ส่วนบุคคลใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้บิดามารดาผู้ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญาสมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าอันบุตรได้ทำและทำตอบแทน แก่มารดาและบิดา^{๔๐}

บิดามารดาที่เป็นสัมมาทิภูติ มีสติ มีปัญญายู่แล้วให้มีโอกาสในการประพฤดิธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ให้บิดามารดามีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพราะเมื่อบิดามารดาถึงธรรมด้วยปัญญามีธรรมที่พึง ไม่สร้างกรรมชั่วด้วยตนเอง ย่อมเป็นการปิดทางแห่งอบายภูมิ คือ แม่สิ้นชีวิตก็ไม่ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ มินรก เปต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน แต่จะเลื่อนชั้นตนเองเป็นอริชน เป็นพระอริยบุคคลพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ด้วยการพยายามให้บิดามารดาดำรงอยู่ในฐานะ อย่างนี้ บุตรจึงเชื่อว่าเป็นการตอบแทนที่แท้จริง

การตอบแทนที่ดีอีกวิธีหนึ่ง คือ ในสังคมชาวพุทธโดยเฉพาะสังคมไทยพุทธ บิดามารดาที่มีบุตรชายก็หวังว่าจะได้บวชในพระศาสนา การบวชนี้เป็นการช่วยปิดทางอบายให้บิดา

^{๔๐} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐ / ๓๔ / ๗๘.

มารดาเพราะพระลูกชายได้ศึกษาธรรมแล้วนำมาแสดงแนะนำบิดามารดาให้ละเว้นจากอกุศลธรรมต่างๆ ดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาดเคลื่อนไปจากธรรม เป็นการชักชวนบิดามารดาให้มีศีล มีธรรม ซึ่งจะปิดทางอบายได้ด้วยการกระทำอันเป็นที่พึงของบิดามารดา

อนึ่ง การบวชนั้นเชื่อว่าเป็นการกระทำคนให้เป็นคนดี เมื่อบุตรนั้นเป็นคนดี บิดามารดาย่อมเบาใจ เย็นใจเหมือนได้ขึ้นสวรรค์ การกระทำตัวของบุตรให้เป็นคนดีที่สุด จนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธ์ สะอาดหมดจดจากกิเลส สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ก็ชื่อว่าตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาได้ เพราะเนื้อตัวของเรานี้ล้วนเป็นของที่ได้มาจากบิดามารดาทั้งสิ้น

๑.๔ วิธีการตอบแทนบิดามารดา คือ

๑. การเลี้ยงดูด้านร่างกาย เป็นการเลี้ยงดูด้วยปัจจัย ๔ มี อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม บ้านที่อยู่อาศัย และยามเจ็บป่วยดูแลเอาใจใส่นำไปพบแพทย์เพื่อรักษาพยาบาล ฝ่าดูแลยามป่วยไข้ เป็นต้น

๒. การเลี้ยงดูด้านจิตใจได้แก่ การประพฤติดนอยู่ในโอวาทมีโอวาทมีความพยายามอดทนเชื่อฟังคำสั่งสอนบิดามารดา ขยันปฏิบัติตาม เคารพกราบไหว้ ถักการบูชาบิดามารดาด้วยความเต็มใจ ไม่คือกระด้าง ไม่สร้างปัญหาให้บิดามารดาต้องทุกข์ใจ รู้จักใช้วาจาให้บิดามารดาสุขใจสบายใจ

๓. การเลี้ยงดูด้านทฤษฎีสติปัญญา ด้วยการเชิญชวนบิดามารดาให้ประพฤดิธรรมให้มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ และมีปัญญากำจัดความทุกข์ ความเศร้าหมองของจิตใจ ได้เชิญชวนบิดามารดาให้เป็นผู้เข้าถึงธรรม เป็นพระอริยบุคคลพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง หรือบุตรธิดานั้นกระทำตนเองให้เข้าถึงธรรม บริสุทธ์สะอาดหมดจดจากกิเลส สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลด้วยตนเอง ถือว่าเป็นการตอบแทนบิดามารดาที่ดีที่สุด

ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบเนื่อจากมารดาบิดาได้ดูแลและเลี้ยงดูบุตรมาตั้งแต่ในครรภ์จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่มีการให้ดื่มน้ำนมดูแลสุขภาพให้เข้มแข็งโดยไม่รังเกียจเช่นพาไปพบแพทย์ในคราวไม่สบายอาบน้ำให้เมื่อสกปรกประคับประคองดูแลเป็นอย่างดีซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมากเมื่อบุตรเติบโตต้องเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นการตอบแทนเพราะบิดามารดามีความหวังตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่าเมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน “อันเป็นวัฏจักรทางจิตสำนึกของมนุษย์ที่จะต้องสืบทอดการเลี้ยงดูกันไปเป็นช่วงๆ บิดามารดาก็ต้องการให้บุตรเลี้ยงดูตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนชราภพ แม้ว่าบุตรจะมีครอบครัวแล้วก็ตามภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูบิดามารดาจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตราบชั่วชีวิตของท่านการเลี้ยงดูต้องกระทำทั้งทางกายและทางใจโดยสามารถปฏิบัติดังนี้

^{๔๑} อ.ป.บุญก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๖๑.

๑) เลี้ยงกายคือการปฏิบัติเอาใจใส่อุปัฏฐากด้วยปัจจัย ๔ โดยสม่ำเสมอหรือเมื่อมีโอกาสที่สามารถกระทำกิจใดๆแทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่งต้องรีบกระทำทันทีมีบุตรธิดาหลายคนที่คุณรู้คุณเมื่อมารดาบิดาของตนไม่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้วเมื่อถึงเวลาที่ตนจะตอบแทนก็หมดโอกาส

๒) เลี้ยงใจคือการประทับระครองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอโดยไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ หรือกระทำความเดือดร้อนให้แม้ในเวลาที่ท่านเจ็บป่วยบุตรและธิดาพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่โดยใกล้ชิดหรือเมื่อถึงวัยที่จะต้องบรรพชาอุปสมบทบุตรพึงเห็นความสำคัญและกระทำความปรารถนาที่ท่านต้องการเพราะในชีวิตของมารดาบิดามีบุตรก็ปรารถนาจะให้บรรพชาอุปสมบทถ้าเป็นธิดาก็ปรารถนาจะให้แต่งงานอย่างสมเกียรติในความมุ่งหวังของมารดาบิดาคือการได้เห็นบุตรธิดามีคุณธรรมเพราะเมื่อชีวิตของบุตรถูกโอบอุ้มด้วยคุณธรรมย่อมทำให้บุตรธิดาประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีเชื่อในคำที่ท่านสั่งสอนดังนั้นการกระทำให้ท่านเป็นผู้เบาใจปลื้มใจมีใจโสมนัสคือการเลี้ยงดูใจของมารดาบิดาบุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมากแต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรงเป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ บุตรธิดา จึงต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ในพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า แม้ท้าวสักกะได้รับเสวยผลบุญในสวรรค์เพราะได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการ ซึ่ง ๑ ใน ๗ ข้อนั้นคือการได้เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต^{๔๒} และได้กล่าวถึงบุตรที่เลี้ยงดูเคารพบูชาบิดามารดาของตน ย่อมได้รับการอนุเคราะห์จากท่านทั้งสอง ด้วยการอวยพรให้มีชีวิตที่ดีงาม ย่อมได้รับความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ไม่มีความเสื่อม^{๔๓}

ดังนั้นบุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดีมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิตเป็นสัตบุรุษผู้ที่เลี้ยงบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้าในพระพุทธศาสนาได้แสดงว่าแม้ท้าวสักกะได้รับเสวยผลบุญในสวรรค์เพราะได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการซึ่ง ๑ ใน ๗ ข้อนั้นคือการได้เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต^{๔๔} และได้กล่าวถึงบุตร

^{๔๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๓/๓๓๖.

^{๔๓} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕-๑๐๖.

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๓/๓๓๖.

ที่เลี้ยงดูเคารพบูชาบิดามารดาของตนย่อมได้รับการอนุเคราะห์จากท่านทั้งสองด้วยการอวยพรให้มีชีวิตที่ดีงามย่อมได้รับความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิตไม่มีความเสื่อม^{๔๕}

๒ การช่วยทำกิจธุระของบิดามารดา

บุตรธิดาต้องเอาใจใส่ในกิจธุระของบิดามารดาประหนึ่งว่าเป็นงานของตนเอง ช่วยทำงานของท่านให้เท่ากับงานของตนเอง การงานอะไรเป็นธุระของบิดามารดาที่จะช่วยได้ ไม่ควรปล่อยให้บิดามารดาทำเอง บุตรธิดาต้องทำแทน แม้งานบางอย่างพอจะทำเองได้ ก็ให้ยินดีทำ อย่าให้ถึงกับให้ท่านออกปากใช้ หรือเมื่อบิดามารดาใช้ก็รีบทำด้วยความยินดี ไม่ผัดผ่อนว่าเดี๋ยวก่อน รอก่อน เป็นต้น และกระทำให้ถูกต้อง สะอาด เรียบร้อย ไม่ผินใจ หรือกระทำการอย่างเสียไม่ได้ เพราะการกระทำเช่นนั้นจะกลายเป็นโทษ บุตรธิดาต้องเอาใจใส่ในกิจธุระของบิดามารดาดังรากไม้งัดภูเขา ไม่ทอดทิ้งกับอุปสรรคที่จะเข้ามาขวางทำให้จิตใจไม่มั่นคง คือ เป็นผู้พร้อมที่จะแบ่งเบาระความเหนื่อยยากของบิดามารดาตลอดเวลา

๑. กิจภายในบ้าน ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของบิดามารดาภายในบ้านกิจหน้าที่เช่นนี้ บุตรธิดา ต้องพยายามช่วยท่านทำงานตามสมควรแก่กำลังของตนเอง เช่น เมื่อยังเป็นเด็ก เมื่อกลับจากโรงเรียน ก็ควรช่วยบิดามารดากวาดบ้าน ถูเรือน รดน้ำต้นไม้ ปรงอาหาร ซักผ้า ล้างถ้วยชาม หรือ กรอกน้ำใส่ตู้เย็น ล้างห้องน้ำ เป็นต้น ตามสมควรแก่กรณีที่เราพอจะกระทำได้ เมื่อโตแล้วก็ช่วยทำงานที่หนักหรือภาระสำคัญๆ ต่อไป คืองานใดๆ ที่เป็นภาระของบิดามารดาแล้ว ต้องพยายามทำทุกอย่าง คือ ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่เราต้องกระทำแทนท่านโดยตรงไม่ประพฤตินเป็นคนขี้เกียจ เช่น บิดามารดาให้ทำงานสิ่งนี้ไม่ทำหรือยังทำไม่เสร็จ หนีไปเที่ยวเสีย เห็นแก่ความสุข ความสำราญของตนอย่างเดียว ไม่ช่วยเหลือบิดามารดานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

๒. กิจภายนอกบ้าน หมายถึงหน้าที่การงานที่ต้องกระทำนอกบ้าน ได้แก่ อาชีพที่ต้องออกไปกระทำนอกบ้าน หรือกิจที่เป็นสาธารณะประโยชน์กิจบางอย่างบุตรธิดา ไปช่วยได้ กิจบางอย่างไม่สามารถไปช่วยได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในกิจนั้นๆ หรือกิจที่เป็นอาชีพ เช่น ค้าขาย เป็นต้น บุตรธิดาไม่เป็นคนดูดาในกิจต่างๆ เช่นนี้ บิดามารดาอย่าสบายกายสุขใจ^{๔๖}

๓. ไม่เพิ่มภาระให้บิดามารดาหนักใจ บิดามารดานั้นเป็นผู้ที่มีภาระหน้าที่การงานมากอยู่แล้ว ทั้งการงานภายในบ้าน อีกทั้งการงานที่ต้องไปกระทำนอกบ้าน ซึ่งเป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว สร้างฐานะทรัพย์สินสมบัติไว้ให้บุตร หากว่าบุตรประพฤติน่าไม่เรียบร้อยเป็นคนเกรงใจไม่ได้

^{๔๕} อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕๑๐๖.

^{๔๖} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กัตถุญญกถาที่เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒).

ใจในการศึกษาพัฒนาตนเองให้มีความรู้มีศักยภาพ ไม่สนใจโอวาทการกล่าวสอนของบิดามารดา ไม่นำโอวาทคำสั่งสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติ บอกกล่าวไม่ค่อยได้นั้น ย่อมเป็นที่หนักใจเป็นภาระที่หนักอกของบิดามารดา ประสิทธิภาพในการทำงานของบิดามารดาลดลง รายได้ย่อมน้อยลงไปด้วย ยิ่งบุตรไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายไม่รู้จักประหยัด ยิ่งเป็นภาระ และเป็นปัญหาที่หนักใจของบิดามารดา ประสิทธิภาพในการทำงานของบิดามารดาลดลง รายได้ย่อมน้อยลงไปด้วย ยิ่งบุตรไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยด้วยแล้ว ยิ่งเป็นภาระ และปัญหาที่หนักใจของบิดามารดา

ดังนั้น บุตรจึงควรช่วยทำกิจธุระของบิดามารดา ทั้งภายในบ้าน ภายนอกบ้าน ด้วยความสมัครใจ ตามกำลังและสติปัญญาของตน เป็นการแบ่งเบาภาระของบิดามารดา มีความยินดีเมื่อบิดามารดาใช้งาน และไม่ควรกระทำตนให้เป็นภาระ ที่หนักใจให้กับบิดามารดา เป็นบุตรที่เชื่อฟังโอวาท ประพฤติปฏิบัติตาม ไม่คือกระด้างต่อบิดามารดาเพียงเท่านี้ก็ถือว่าเป็นการช่วยกิจธุระของบิดามารดา^{๔๗}

บุตรธิดาต้องช่วยทำกิจธุระการงานของท่านเมื่อบุตรเติบโตสามารถทำงานแทนบิดามารดาได้บุตรจะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทนมารดาบิดาเป็นการแบ่งเบาภาระของท่านเอาใจใส่ในกิจการงานของมารดาบิดาโดยไม่กลัวความยากลำบากทั้งมวลเพราะว่าท่านทั้งสองได้ทำงานเพื่อบุตรและครอบครัวมานานแล้วเมื่อบุตรเติบโตแล้วท่านควรจะได้พักผ่อนกิจการต่างๆ ของครอบครัวที่มีอยู่บุตรควรที่จะเข้ามารับผิดชอบ บดุงและแทนท่านโดยมีบิดามารดาเป็นผู้ปรึกษาอยู่ใกล้ตัวบุตรที่ไม่ตระหนักถึงหน้าที่ข้อนี้ก็จะไม่ใส่ใจกิจการงานของครอบครัวปล่อยให้บิดามารดาทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจนแก่ชราแม้บุตรจะเติบโตแล้วแต่ก็ยังให้บิดามารดาเลี้ยงดูอยู่ดังคำที่ว่าเลี้ยงให้โตแล้วยังไม่พอสั่งเลี้ยงให้ตายอีกเป็นเพราะบุตรไม่ตระหนักในหน้าที่ของตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญเป็นที่ยินดีของบุคคลต่างๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัวและปวงญาติเขาย่อมมีความสุขในปัจจุบันแม้จะจากโลกนี้ไปแล้วย่อมประสบสุคติในโลกสวรรค์^{๔๘}

ชมรมผู้รักบุญ^{๔๙} ได้กล่าวถึงความกตัญญูของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญในตอนหนึ่งไว้ว่าพระเดชพระคุณในวัยเด็กท่านได้ศึกษาเล่าเรียนจนสามารถ

^{๔๗} ปัญญานันท์ภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), ที่ระลึกเนื่องในวโรกาสที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่ปัญญานันท์ภิกขุ) เจริญอายุ ปีที่ ๘๒ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๘.

^{๔๘} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๗.

^{๔๙} ชมรมผู้รักบุญ, คำสอนหลวงปู่สุโลกปัจจุบันพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอส.เอ็ม.เคพรินติ้ง, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕.

อ่านเขียนทั้งหนังสือไทยและขอมได้คล่องแคล่วเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วท่านก็กลับมาช่วยบิดา มารดาประกอบอาชีพค้าข้าวจนอายุ ๑๔ ปีเศษบิดาถึงแก่กรรมท่านเป็นลูกชายคนโตจึงต้องหา เลี้ยง ครอบครัวยุติบิดาอายุ ๑๕ ปีเศษท่านเกิดกรรมสังเวยว่าการหาเงินเลี้ยงชีพนั้นลำบากท่านอยาก ออกบวชเพื่อแสวงหาหนทางพ้นทุกข์จึงจุติรูปนุชาพระและอธิษฐานว่าขออย่าให้เราตายเสียก่อน เลยขอให้ได้บวชถ้าบวชแล้วจะไม่สึกจนตลอดชีวิตต่อมาอายุได้ ๒๒ ปีท่านได้บรรพชาอุปสมบท ณ วัดสองพี่น้องจังหวัดสุพรรณบุรีได้ฉายาว่า จันทสโร นับแต่วันแรกที่บวชก็เริ่มปฏิบัติทุกวัน ตลอดมาควบคู่ไปกับการเรียนคันถธุระ

พระราชพงศาวดาร ๕๐ กล่าวไว้ว่าการประกอบอาชีพประกอบกิจการในทาง สัมมาอาชีพจะจึงควรใส่ใจใคร่ใจสนใจให้รู้จักทั้งหาให้รู้จักทั้งให้คือให้ ขยันหมั่นเพียรในการค้าขาย หาทรัพย์สินในดินสินในน้ำเพราะว่าทรัพย์ส่วนนี้เป็นของกลางมีคาดคั้นอยู่บนผิวโลกทั่วทุกด้าน แดนไม่อดไม่อยากผู้มีดวงตาคือปัญญาและความเพียรอันแรงกล้าย่อมได้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์ส่วน นี้เว้นแต่ผู้บอดมีปัญญาเท่าหางอึ่งทั้งเกียจคร้านขี้เกียจ ไม่ได้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์การค้าขายหาทรัพย์ ในดินในน้ำนั้นคือการทำอะไรทำสวนทำนาเป็นต้นให้รู้จักหัวใจของกิจการงานนั้นเมื่อทำอะไรให้รู้จัก หัวใจอะไรเมื่อทำสวนให้รู้จักสวนเมื่อทำนาให้รู้จักหัวใจนาเมื่อรู้จักแล้วต้องทำให้ถูกใจมันแม้ถึง กิจการทุกแผนกบรรดาในโลกลก็ควรสำเหนียกให้รู้หัวใจมันและทำให้ถูกใจมันเมื่อผู้ทำรู้จักใจมัน และทำให้ถูกใจมันแล้วจักอำนวยผลให้เป็นอย่างงามทุกประการ

สรุปได้ว่า ความกตัญญูคุณทวดในพระพุทธศาสนาช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ได้ดังนี้กล่าวคือเราเป็นลูกควรมีความกตัญญูคุณทวดที่รู้จักต่อผู้มีพระคุณโดยเฉพาะมารดาบิดาเราควร ช่วยเหลือการงานของท่านและเมื่อมีกำลังในการหาเลี้ยงตัวเองได้แล้วควรหยิบยื่นเงินทองดูแล ความเป็นอยู่ของท่านให้อยู่สุขสบายอย่าให้ท่านอดคัดเคียดร้อนในการหาเลี้ยงครอบครัวเราทำ หน้าที่ดูแลธุระกิจการงานให้และตอบแทนเลี้ยงดูมารดาบิดาให้เหมือนที่ท่านได้อุปถัมภ์อุ้มชูเลี้ยงดู เรามาเป็นอย่างดี

๓. วงศ์ตระกูลจกดำรงอยู่ได้นาน

การดำรงวงศ์สกุลหรือวงศ์ตระกูลคำว่าตระกูลนี้ในปัจจุบันมีคำที่เข้าใจง่ายๆ คือ นามสกุล ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ว่า บุคคลนั้นสืบเชื้อสายมาจากวงศ์ตระกูลใด จึงเป็นความประสงค์อัน สำคัญของบิดามารดาที่ได้พยายามเลี้ยงบุตรให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยความมุ่งหมาย ว่าบุตรธิดา จะรักษานามสกุล เกียรติยศชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลให้คงอยู่มิให้เสียหาย และบุตรธิดาจะปกครอง

^{๕๐} พระราชพงศาวดาร , อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงพระพรหมมุนี (ปู่ สุจินฺตโณป .ธ.๕), (กรุงเทพมหานคร : ธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑๐-๓๑๑.

ทรัพย์สมบัติวงศ์สกุลต่อไป วงศ์สกุลเป็นที่นับถือกัน ผู้ที่ต้องการบุตรธิดาก็เพื่อให้สืบวงศ์สกุลพวกพราหมณ์ถือกันเป็นข้อสำคัญว่า ถ้าใครไม่มีบุตรชายเป็นบาปมากชาวจีนก็เช่นกัน ต้องการบุตรชายเอาไว้สืบแซ่ หรือเชื้อสาย บุตรธิดาจึงต้องรักษาวงศ์ตระกูลให้ตั้งมั่นอยู่ยั่งยืนมีความเจริญรุ่งเรือง บุตรธิดาพึงคำนึงถึงความมั่งมีนั้นปรารถนา ความยากลำบากของบิดามารดาที่ได้รับรักษาวงศ์ตระกูลให้ยืนยาวมาจนถึงรุ่นของตน บิดามารดาใช้ชีวิตอย่างถูกต้องดำรงตนอยู่ในธรรม บุตรธิดาต้องเดินตามการดำเนินชีวิตของบิดามารดานั้น เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายอันดีงามของชีวิต เรียกว่า เดินตามทางของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการ สืบทอดต่อเชื้อสายวงศ์สกุลแห่งความดีมิให้หายขาด บุตรธิดาต้องพยายามทำความดีตามแบบอย่างบิดามารดาที่ได้ประพฤตินำเอาการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องของบิดามารดาหรือของบรรพบุรุษมาศึกษามาเป็นบรรทัดฐานใช้ในชีวิตประจำวันของตน^{๕๑}

๑. ความสมบูรณ์ด้วยวัตถุสมบัติ

บุตรต้องสืบต่อวงศ์ตระกูลไว้มิให้ล้มละลายในช่วงของตน โดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มีประจำวงศ์สกุล ที่บรรพบุรุษได้สร้างสมมา รวมทั้งรักษาและการกระทำให้เพิ่มทวีคูณขึ้นด้วย เว้นจากเหตุที่ทำให้ตระกูลตั้งอยู่ได้ไม่นาน

๑. เหตุที่ทำให้ตระกูลเสื่อม ตั้งอยู่ได้ไม่นาน ๔ ประการ

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว
๒. ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๕๒}

พระผู้มีพระภาคยังตรัสต่อไปถึงเหตุแห่งความเจริญ และความมั่นคงแห่งวงศ์ตระกูลว่า ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโลกทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นาน เพราะสาเหตุ ๔ ประการ หรือสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง

๒) เหตุที่ทำให้ตระกูลเจริญตั้งอยู่ได้นานประกอบด้วย

๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป
๒. ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
๓. รู้จักประมาณในการบริโภค
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษมีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๕๓}

^{๕๑} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กัตถุญญกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒).

^{๕๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๕๘ / ๓๖๕.

^{๕๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๕๘ / ๓๖๖.

ฉะนั้น บุตรทุกคนจึงควรทำตนเป็นบุตรที่ดีธำรงรักษาสम्บัติของตระกูลไว้ และกระทำให้ดียิ่งขึ้นๆ ขึ้นไปอีก เช่น ตระกูลเคยมีไร่นาทรัพย์สมบัติอย่างไร บุตรรักษาไว้ได้ไม่เสียหายหรือหมดไปอย่างไรประโยชน์ และเพิ่มเติมเสริมสร้างให้เจริญงอกงามเพิ่มพูนขึ้นไป

๒. ความสมบูรณ์ด้วยธรรม

ธรรมสมบัติเป็นคุณธรรมประจำตระกูลที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นเกียรติเป็นชื่อเสียงที่ดั่งามของวงศ์ตระกูล ถือว่าเป็นทรัพย์ภายใน เป็นอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐติดตัวอยู่ภายในใจ มีคุณค่ามากกว่าทรัพย์ภายนอก เช่น แก้วแหวน เงินทอง เป็นต้น เพราะโจรหรือผู้อื่น ลักขโมยแย่งชิงไปไม่ได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ ทำให้ไม่ให้อ้างว้าง ยากจน และทำให้เป็นคน ประเสริฐอย่างแท้จริง เรียกว่า อริยทรัพย์มี ๘ ประการ คือ

- ๑) สัทธานะ (ทรัพย์คือศรัทธา)
- ๒) สីลธนะ (ทรัพย์คือศีล)
- ๓) หิริธนะ (ทรัพย์คือหิริ)
- ๔) โอตตปปะธนะ (ทรัพย์คือโอตตปปะ)
- ๕) สุตธนะ (ทรัพย์คือสุตะ)
- ๖) จาคะธนะ (ทรัพย์คือจาคะ)
- ๗) ปัญญาธนะ (ทรัพย์คือปัญญา)^{๕๔}

วงศ์ตระกูลที่จะดำรงอยู่ได้นานนั้น จำต้องอาศัยความสามัคคีแห่งญาติพี่น้อง ที่มีความรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาประดุจดังความหนาทิบแห่งกอไผ่ที่มีหนามแฉกล้อมอยู่รอบข้าง วงศ์สกุลจึงควรมีความรัก และสามัคคีกันในหมู่ญาติพี่น้อง ทุกคนหันหน้าเข้าปฏิบัติดีต่อกัน ผู้อ่อนวัยกว่าด้วยลาภยศ หรืออำนาจวาสนา ก็ไม่หยิ่งอวดดีทะนงตน คงเคารพญาติ ผู้มีวัยเสมอกันก็นับถือกันให้สมกับชั้นฐานะวัย หรือผู้ที่เป็นใหญ่กว่าก็แสดง อหิยาชัยไมตรีแก่น้องๆ และญาติผู้น้อย ซึ่งแต่ละฝ่ายรักสามัคคีกันก็เป็นการสืบวงศ์สกุลให้ดำรงมั่นคงอยู่คงเดิมได้

ยังมีนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นอีกว่า ดำรงวงศ์ตระกูลของท่านบุ ตระกูลจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของบิดามารดาให้ดำรงอยู่ตลอดไปเพราะบุตรถือว่าเป็นทายาทของบิดามารดาเพราะฉะนั้นการที่วงศ์ตระกูลจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมย่อมขึ้นอยู่กับบุตรเป็นประการสำคัญ บุตรที่ดีผู้จะเป็นหัวหน้าครอบครัวและมีใช่เป็นเพียงผู้จะทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ได้

ท่านนั้นบุตรจะต้องให้วงศ์ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไปด้วยภาพลักษณ์แห่งความดีงาม ไม่ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูลต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสียด้วย

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๓๐ / ๓๓๐ - ๓๓๑.

การดำรงอยู่ของตระกูล หมายถึง การเจริญรุ่งเรืองของบุตร ธิดานั่นบุตรพึงคำนึงถึงความมุ่งมั่นความปรารถนาความยากลำบากของมารดาบิดาที่ท่านได้ทำให้วงศ์ตระกูลยังยืนสืบต่อมาถึงตนโดยสืบต่อไม่ให้ล้มสลายไปในช่วงอายุของตนเองโดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มารดาบิดาสรางเอาไว้รวมทั้งรักษาและสั่งสมให้เพิ่มพูนมากขึ้นวงศ์ตระกูลจะเจริญ เป็นปึกแผ่นมั่นคงก็ต้องอาศัยความสามัคคีของญาติพี่น้องดังนั้นบุตรพึงเอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรักความสามัคคีในหมู่เครือญาติปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะในกลุ่มญาติเช่นรู้จักประพฤติดื้อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะและการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นต้นตลอดทั้งการยึดถือหลักความกตัญญูทดแทนเป็นคุณธรรมของคนดีโดยนำมาปฏิบัติอันเป็นเครื่องชี้นำชีวิตให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคง^{๕๕}

๘. ผ่องสวัสดิ์^{๕๖} ได้กล่าวว่าการรักษาวงศ์ตระกูลให้มีความมั่นคงพ่อแม่จะต้องเป็นแบบอย่างให้ลูกเห็นลักษณะนิสัยและเมื่อพ่อแม่ประหยัดเป็นแบบอย่างให้ลูกดูการเพาะนิสัยต้องทำตั้งแต่ลูกยังเล็ก ๆ คือ ๑. ฝึกให้ลูกรู้จักคุณค่าของเงิน ๒. ฝึกให้เว้นของฟุ่มเฟือย ๓. ฝึกให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ๔. ฝึกลูกให้รู้จักเก็บออมทรัพย์ ๕. เลือกเพื่อนที่มีนิสัยประหยัดให้ลูกคบ ๖. ฝึกให้ลูกรู้จักรักษาศีล ๗ ในวันพระหรือวันหยุดหากครอบครัวทำได้อย่างนี้ย่อมเป็นหลักประกันความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของครอบครัวต่อไปภายหน้าทรัพย์สมบัติที่พ่อแม่มอบให้เป็นมรดกก็จะไม่ถูกไปใช้ในทางวอควายเสียหายหรือถึงแม้พ่อแม่อาจจะไม่มีสมบัติมอบเป็นมรดกให้แก่เขาเขาก็เป็นอันมั่นใจได้ว่าเขาจะสามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองได้อย่างแน่นอนเพราะจุดรู้วโหลทางอบายมุขไม่มีการปลูกฝังความกตัญญูให้ได้ผลเร็วเมื่อพ่อแม่ให้ลูกมีส่วนร่วมในการปรนนิบัติดูแลปู่ย่าตายายแล้วจะต้องพรรณนาพระคุณของท่านให้ลูกฟังทั้งต่อหน้าและลับหลังด้วยการทำอย่างนี้จะทำให้เขาเห็นภาพบุคคลที่มีความกตัญญูทดแทนที่ได้ชัดเจนจากพ่อแม่ของเขา

สรุปได้ว่า การกตัญญูทดแทนที่รู้คุณค่าต่อผู้มีพระคุณนั้นทำได้หลายทางซึ่งเราเป็นลูกจะต้องสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลและดำรงวงศ์ตระกูลของมารดาบิดาไม่ให้เสื่อมเสียเช่นช่วยเหลือการงานของท่านประพฤติตนให้เป็นที่ยกย่องสร้างชื่อเสียงให้กับวงศ์ตระกูลไม่ประพฤติตนไปในทางเสื่อมรักษาเกียรติยศชื่อเสียงเงินทองให้ท่านไม่ทำให้ท่านเดือดร้อนทำหน้าที่ดูแลบ้านเรือนและการงานแทนท่านเลี้ยงดูมารดาบิดาในบั้นปลายชีวิตให้มีความสุข

^{๕๕} พระมหาภูเนต จันทรจิต, หน้าที่ยของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษามบัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๕๖} ๘. ผ่องสวัสดิ์, คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ภาคครอบครัวอบอุ่น, หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

๔. บุตรจักปฏิบัติตนให้สมควรรับทรัพย์มรดกไว้

บุตรธิดาต้องประพฤติตนเป็นคนดีให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่จะรับทรัพย์มรดกของวงศ์ตระกูลและรักษาทรัพย์นั้นไว้ให้ได้ เพราะเมื่อบุตรธิดาประพฤติตน เป็นพลเมืองดี มีวิริยะอุตสาหะ ในการประกอบอาชีพโดยสุจริตชอบธรรม ไม่หลงไหลในอบายมุข อันเป็นทางแห่งความเสื่อมของทรัพย์สมบัติ และเป็นที่ตั้งแห่งการล่มสลายของวงศ์สกุลแล้ว บิดามารดาย่อมยินดีมอบทรัพย์มรดกให้ ถ้านุตรธิดาหลงในอบายมุข บิดามารดาย่อมวางใจไม่ลงที่มอบทรัพย์มรดกให้ เพราะกลัวความเสื่อมสลายแห่งทรัพย์สมบัติที่สะสมไว้ อยาามุขนั้นมีอยู่ ๖ ประการคือ^{๕๗}

๑) คึมน้ำเมา ดิดสิ่งเสพติดชนิดต่างๆ และทำให้เกิดโทษอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการ คือ

- (๑) เสียทรัพย์ทันตาเห็น
- (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- (๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
- (๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย
- (๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๕๘}

๒) เทียวกลางคือ ความเสื่อม และเสียหายจากอบายมุขย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้หลงใหลนั้น มีโทษในการประกอบเนืองๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอกหรือตามแหล่งสถานบันเทิง ต่าง ๆ ในกลางคืน ๖ ประการ คือ

- (๑) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาดน
 - (๒) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษานุตรภรรยา
 - (๓) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
 - (๔) เป็นที่สงสัย ของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ
 - (๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง
 - (๖) ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง^{๕๙}
- ๓) เทียวคูการละเล่น ก่อให้เกิดโทษในการเที่ยวดูมหรสพการเล่นต่าง ๆ ๖ ประการคือ
- (๑) มีราที่ไหนไปทีนั้น
 - (๒) มีขบร้องที่ไหน ไปทีนั้น

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๓ / ๒๐๒.

^{๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๓ / ๒๐๒ - ๒๐๓.

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๓ / ๒๐๓.

(๓) มีการประโคมที่ไหน ไปที่นั่น

(๔) มีเสภาที่ไหน ไปที่นั่น

(๕) มีบรรเลงที่ไหน ไปที่นั่น

(๖) มีเถิดเทิงที่ไหน ไปที่นั่น^{๖๐}

๔) เล่นการพนัน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการพนันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท ๖ ประการคือ

(๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร

(๒) ผู้แพ้ย่อมเสียทรัพย์ที่เสียไป

(๓) เสียทรัพย์ทันตาเห็น

(๔) ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้

(๕) ถูกมิตรอำมาตย์ ดูหมิ่น

(๖) ไม่มีใครประสงค์แต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าชายผู้นี้เป็นนักเลงการพนัน ไม่
สามารถจะเลี้ยงดูภรรยาได้^{๖๑}

๕) คบคนชั่วเป็นมิตร ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตร
๖ ประการ คือ

(๑) เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย

(๒) เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย

(๓) เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย

(๔) เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย

(๕) เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย

(๖) เขามีโจรเป็นมิตรสหาย^{๖๒}

๖) เกียจคร้านทำงาน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ๖ ประการ คือ

(๑) มักอ้างว่า หนาวเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(๒) มักอ้างว่า ร้อนเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(๓) มักอ้างว่า เวลาเย็นเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(๔) มักอ้างว่า เวลายังเช้าเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(๕) มักอ้างว่า หิวเกินไป แล้วไม่ทำงาน

^{๖๐} ที.ป. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๓ / ๒๐๓-๒๐๔.

^{๖๑} ที.ป. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๓ / ๒๐๔.

^{๖๒} ที.ป. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๓ / ๒๐๔ -๒๐๕.

(๖) มักอ้างว่า กระทบเกินไป แล้วไม่ทำงาน^{๖๓}

เมื่อบุตรธิดาหลีกเลี่ยงจากอบายมุข เว้นความชั่ว ทำความดี รู้สิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษ ปฏิบัติตนแต่ในทางที่ดีอยู่ในโอวาทเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดานับว่าเป็นบุตรธิดา ที่ประเสริฐ ท่านก็เบาใจและบิดามารดา ยังหวังให้บุตรธิดารู้จักประหยัดทรัพย์ที่หามาได้ ให้ใช้จ่ายแต่พอเหมาะพอควร บิดามารดาก็ปลื้มปลื้มโสมนัส อบอุ่นใจได้ว่า บุตรธิดาของเราจะสามารถปกครองทรัพย์มรดกได้ จึงมอบทรัพย์มรดกให้เป็นทายาทสืบวงศ์สกุลต่อไป

ทั้งนี้ยังรวมไปถึงการประพาดิตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทหมายความว่า การประพาดิตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูลเพื่อรักษาโกศสมบัติที่บิดามารดามอบไว้ให้เช่นยึดถือในคำสั่งสอนของท่านมาปฏิบัติเพราะว่าบุตรธิดาที่ดีจะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดาการที่บุตรธิดายึดถือและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านย่อมสามารถรักษาทรัพย์สมบัติของ ตระกูลให้คงอยู่ตลอดไปได้ แต่ถ้าบุตรธิดาไม่ได้เอาใจใส่ต่อคำสอนของมารดาบิดาบุตรธิดาเหล่านั้นย่อมไม่สามารถจะรักษาโกศสมบัติของท่านไว้ได้เพราะไม่ได้ประพาดิตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่ดีในการสืบทอดมรดกของวงศ์ตระกูล

การประพาดิตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูลนั้นสิ่งที่จะต้องพิจารณาได้แก่การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุขคือทางแห่งความเสื่อมซึ่งนำมาซึ่งหายนะแก่โกศสมบัติทั้งปวงคืออบายมุขในส่วนเกี่ยวกับการหลงมัวเมาในกามคุณการแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและเล่นการพนันตลอดทั้งการคบคนชั่ว เป็นเพื่อนแบ่งออกเป็น ๔ ประการและอบายมุขในส่วนเกี่ยวข้องกับแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและการเที่ยวดูการละเล่นต่างๆซึ่งเป็นเหตุให้เสียหน้าที่การงานแบ่งออกเป็น ๖ จักนำมาอธิบายต่อไป

บุคคลที่จะได้รับมอบทรัพย์มรดกของตระกูลจะต้องประพาดิตนให้เป็นที่นิยมนับถือและรักใคร่ของครอบครัวถ้าหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขแล้วคุณธรรมความดีทั้งหลายที่ได้ทำมาย่อมถึงความเสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศเพราะความมัวเมาประมาทในอบายมุขเพราะฉะนั้นบุคคลผู้หวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงานควรเว้นเสียให้ห่างไกลเพราะเป็นทางแห่งความเสื่อมและเป็นเหตุให้เสียสุขภาพทางกายทางจิตทั้งสมองความคิดก็เฉื่อยชาหรือครุ่นคิดในสิ่งนั้นๆอยู่เนืองๆใช้เวลากับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นเหตุให้ครอบครัวและสังคมเดือดร้อนทั้งก่อให้เกิดความล่องละเมิดศีลหรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่นๆอีกมากมายอบายมุขจึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหายและเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง^{๖๔} ดังนั้นบุคคลผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๗ / ๒๐๕.

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗ - ๒๕๓/๒๐๒ - ๒๐๗.

และความเป็นที่รักใคร่ของครอบครัวควรหลีกเลี่ยงละเว้นอบายมุขทั้งหลายอันเป็นช่องทางที่ นำมาซึ่งความฉิบหายแก่ตนเองและผู้อื่นชื่อว่าประพฤติดมกครกแก่ความเป็นทายาทของวงศ์ตระกูล

๕ เมื่อท่านทั้งสองตายไป บุตรจักทำบุญอุทิศให้

เมื่อบิดามารดาสิ้นชีวิตไปแล้ว หน้าที่ของบุตรธิดาต้องทำบุญอุทิศให้ ความตายนี้เป็นไปตามธรรมดาของสังขาร บุตรธิดาไม่ควรแต่จะเศร้าโศกเสียใจร้องไห้รำพัน กระทั่งไม่มีจิตใจทำมาปณกิจของบิดามารดา ควรจะระงับความทุกข์ใจ เพราะเหตุนี้ บุตรธิดาควรพิจารณาให้เห็นความจริงว่าบิดามารดาต้องตายไปตามธรรมดา ชีวิตของคนทุกคนที่เกิดมาต้องตายทั้งสิ้น ปุ่ย่าตาย ยาย ทวดของเราทุกคนล้วนแต่ตายทั้งสิ้น และบุคคลเหล่านั้น ก็มีได้เอาอะไรไปเลย แม้สิ่งที่ ท่านรัก ดังดวงใจท่านก็เอาไปไม่ได้ แม้ตัวเราเองก็เช่นเดียวกันในไม่ช้าก็ต้องตายไปอีกเช่นเดียวกับบิดามารดา หน้าที่ของบุตรธิดา เมื่อบิดามารดาสิ้นชีวิตไปแล้วต้องทำบุญกุศลอุทิศผลบุญนั้น ๆ ไปให้แก่บิดามารดาเท่านั้น เพราะจะทำการอย่างอื่นก็ไม่ถูก ไม่ควร ด้วยว่าบิดามารดาไม่มีชีวิตเสียแล้ว จะบำรุงอะไร ไม่ได้ทั้งสิ้น นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า บุญกุศลที่อุทิศไปให้เท่านั้น หากท่านได้มีโอกาสรับแล้ว อนุโมทนา ก็จะสำเร็จประโยชน์เป็นความสุขความเจริญแก่บิดามารดาผู้สิ้นชีวิตไปแล้วได้

บุตรธิดาจึงต้องไม่ลืมบิดามารดา เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วบุตรธิดาควรรับภาระหน้าที่ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่จัดงานประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลศพ กระทั่งที่สุดคือการปลงศพตามประเพณีของศาสนาที่ตนศรัทธา นับถือ จากนั้นก็ควรหาโอกาสกระทำทักษิณาทานถึงบิดามารดา ในพิธีกรรมที่สำคัญๆ ที่บรรพบุรุษนำปฏิบัติมา พิธีทำบุญในเทศกาลสงกรานต์ พิธีทำบุญครบรอบ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน พิธีทำบุญอัฐิ พิธีทำบุญประจำปี พิธีทำบุญเทศกาลสารทไทย พิธีทำบุญเทศกาลอื่นๆ ตามประเพณีท้องถิ่น

การทำบุญอุทิศผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปุ่พะปะตะพลี และญาติพลี ต้องทำบุญบังสุกุลกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้บุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว การทำบุญอุทิศให้บิดามารดานี้เป็นหน้าที่ของบุตรและธิดาทุกคนการบำรุงบิดามารดาจากโลกนี้ไปแล้วจึงคิดถึงอุปการคุณอยากตอบแทน เมื่อถึงเวลาเช่นนี้ผู้ไม่เลิยงดูบิดามารดาขอมเสียใจ ขอมเค็ดร่อนภายหลังว่า เราสามารถพอที่จะเลิยงดูบิดามารดาผู้แก่ชราได้ก็มิได้เลิยงดูท่าน^{๖๕}

เพราะเหตุนี้ บัณจิตพึงนอบน้อมและพึงสักการะมารดาบิดาทั้ง ๒ นั้นด้วยข้าวและน้ำด้วยผ้าห่มผ้าห่มและที่นอน ด้วยการอบตัวและอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้ง ๒ ให้ท่านเพราะ

^{๖๕} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กัตถัญญกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒).

การบำรุงมารดาและบิดาทั้ง ๒ นั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ที่เดียวเขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ ดังนี้แล^{๖๖}

ดังนั้น การบำรุงบิดามารดาจึงเป็นสิ่งจำเป็น ที่บุตรต้องกระทำหน้าที่ที่โอกาสในปัจจุบันนี้ โดยไม่ต้องรอโอกาสให้มาถึงแต่ต้องเป็นผู้ แสวงหาโอกาสในการอุปัฏฐากดูแลบิดามารดา

ทั้งนี้เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้หมายความว่า การทำบุญในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความดีเพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุ นำความสุขมาให้^{๖๗} และบุคคลผู้กระทำบุญย่อมประสบกับห้วงแห่งบุญกุศลเพราะฉะนั้นการทำบุญกุศลแก่บิดามารดา หรือการทำให้ท่านมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในคุณพระรัตนตรัยในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ ดังนั้นเมื่อมีโอกาสจึงควรทำบุญให้ท่านตัวอย่างเช่น ทำบุญในวาระครบรอบวันเกิดหรือพาท่านเหล่านั้นไปบำเพ็ญบุญกุศลในสถานที่ต่างๆ เพื่อช่วยกระตุ้นให้จิตใจน้อมไปในเรื่องความดีและเป็นการเพื่อบุญกุศลให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นเมื่อท่านสิ้นชีวิตไปแล้วบุตรควรรับภาระหน้าที่ต่างๆ เริ่มตั้งแต่ประกอบพิธีศพจนกระทั่งการปลงศพตามประเพณีทางศาสนา นอกจากนี้พึงหาโอกาสอันเหมาะสมบำเพ็ญกุศลทักษิณตามวาระตัวอย่างเช่น การทำบุญครบรอบวันตายเจ็ดวันหรือร้อยวันเป็นต้น การทำบุญอุทิศเป็นหน้าที่ของบุตรพึงกระทำให้แก่บิดามารดาทั้งในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่และหลังจากท่านเสียชีวิตแล้ว

สรุปได้ว่าการแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาเป็นการแสดงความเคารพ นับถือ เชื้อ พึ่ง และช่วยเหลือในกิจการงานต่าง ๆ การกระทำเช่นนี้ ย่อมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและหน้าที่การงาน ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี การที่เยาวชนไทยได้รับการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีในเรื่องของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณถือเป็นเรื่องที่ดี เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคม การเลี้ยงดูของครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยอบรมและส่งเสริมพฤติกรรมของเยาวชนให้มีคุณลักษณะของการเป็นคนมีความกตัญญู

๒.๓ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบำรุงบิดามารดา

หลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบำรุงบิดามารดาในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ ส่วนแรก คือ หลักธรรมที่ส่งเสริมด้านคุณธรรมศีลธรรมอันดีงามแก่บุตรธิดาที่พึงปฏิบัติตนต่อบุพการี คือ บิดามารดา และส่วนที่สอง คือ หลักธรรมที่ควรละเว้นซึ่งบุตรธิดาไม่ควรนำมาปฏิบัติต่อบุพการี เนื่องจาก เป็นเหตุให้เป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักคุณของท่าน ดังเนื้อหาสาระที่นำมาศึกษาต่อไปนี้

^{๖๖} พุ.ช. (ไทย) ๒๘ / ๑๘๒ - ๑๘๓ / ๘๔.

^{๖๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๖๘.

๒.๓.๑ หลักการส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม

การที่บุตรธิดาจะเป็นคนดีได้นั้น ฝ่ายบิดามารดาก็จะต้องรู้จักวิธีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรมอันดีงามตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่บุตรธิดาด้วย ทำอุปการะบุตรธิดาก่อน เอาใจใส่เลี้ยงดูอบรมสั่งสอน เป็นต้นแบบที่ดีให้แก่บุตรธิดาซึ่งสามารถทำได้ ดังนี้

๑) เป็นต้นฉบับทางกาย (แบบ) เป็นสิ่งที่จำเป็นในการทำให้ของทั้งหลายในโลกมีค่าสูงขึ้น ตัวอย่างเช่น ก้อนดินเหนียวธรรมดาถ้าหากนำมาใส่แบบพิมพ์แล้วพิมพ์เป็นตุ๊กตา ก็ทำให้ดินก้อนนั้นมีค่าขึ้นมาเป็นเครื่องประดับบ้านเรือนได้ ดินเหนียวก้อนเดียวกันนี้หากได้แบบที่ดีกว่าขึ้นมาอีกเช่นแบบเป็นพระพุทธรูปก็จะเห็นได้ว่าคุณค่าของดินเหนียวก้อนนี้ทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น ผู้คนได้กราบไหว้บูชา จะเห็นได้ว่าคุณค่าของดินเหนียว ก้อนนี้ขึ้นอยู่กับแบบที่พิมพ์นั่นเอง ในทำนองเดียวกัน การเกิดของสัตว์ เช่นเป็น ช้าง ม้า วัว ควาย ฯลฯ แม้จะมีปัญหาดิตตวามมากสักปานใดก็ไม่สามารถทำความดีได้เต็มที่ โชคดีที่เราได้แบบเป็นคนซึ่งเป็นโครงร่างที่ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลายเหมาะในการทำความดีทุกประการ พระคุณของบิดามารดาในการเป็นต้นแบบทางกายให้บุตรธิดา นับว่ามากเหลือหลาย ยิ่งถ้าอบรมเลี้ยงดูเป็นต้นแบบทางใจให้ด้วยก็ยิ่งมีพระคุณมากเป็นอนเอกอนันต์

๒) เป็นต้นแบบทางใจ ให้การอบรมสั่งสอน ปลูกฝังกิริยามารยาท ให้ความรู้ทั้งด้านศิลปวิทยาและด้านคุณธรรมจริยธรรม แก่บุตรธิดา เช่น ชักนำไปไปทำบุญตักบาตรไหว้พระรับศีล หรือเจริญเมตตาภาวนาในสถานปฏิบัติธรรมใกล้บ้าน ชักนำไปสวดมนต์ก่อนนอน เมื่อบิดามารดาทำหน้าที่สมบูรณ์แล้วเช่นนี้ ก็จะเกิดความปีติเอิบอิ่มใจ ดีใจเมื่อคนอื่นชมหรือสรรเสริญว่าบุตรธิดาของตนเป็นคนดีรู้คุณบิดามารดา

๒.๓.๒ กตัญญูทเวทิตากับการบำรุงบิดามารดา

ในทางพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าตรัสบรรยายคุณธรรมของบุตรธิดาไว้อย่างสั้น ๆ แต่จับความไว้ได้อย่างครบถ้วน คือคำว่า กตัญญูทเวทิตี คุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นบุตรธิดาที่ดีรวมอยู่ใน ๒ คำนี้ กตัญญู เป็นธรรมอันเป็นมงคลที่ ๒๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้โดยเน้นให้น่าไปพัฒนาคุณสมบัติของคนดีแปลตามตัวหนังสือคือผู้รู้ ว่า คนอื่นทำความความดีอะไรไว้แก่ตนบ้าง เอาความหมายสั้นๆ ว่า ผู้รู้คุณคน การรู้บุญคุณคนหรือรู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้ตนเองนับถือเป็นหลักแห่งความยุติธรรมและความเป็นธรรมอย่างหนึ่งในสังคัมมมนุษย์ เพราะเป็นการสอดคล้องกับหลักคำสอนว่า การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ มีคนทำดีให้กับเราแล้ว และเราได้รับผลประโยชน์จากการทำดีของเขา เป็นต้นว่า ได้ลาภ ยศสรรเสริญ และความสุข รับรู้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ตน รับรู้คุณความดีของเขา ย่อมถือได้ว่ายุติธรรมต่อกัน

ในงานวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะกตัญญูต่อบิดามารดาในฐานะบุพการี หมายถึง รู้คุณเห็นคุณ บิดามารดา คือเห็นด้วยใจ เห็นด้วยปัญญา ว่าบิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณต่อตนอย่างแท้จริงคุณของ บิดามารดาได้จากอุปการะ คือประโยชน์ที่ท่านทำแก่บุตรธิดามีอะไรบ้างที่แตกต่างจากคนอื่น ตาม ธรรมชาติของคนทั่ว ๆ ไป เมื่อจะอุปการะใครเขาต้องเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากผู้ที่เขาจะอุปการะ เช่น เห็นหลักทรัพย์ หรือคุณนิสัยใจคอ ต่อเมื่อแน่ใจแล้วว่าอุปการะคุณของเขาจะไม่สูญเปล่า จึง ช่วยเหลือ แต่ที่บิดามารดาอุปการะบุตรธิดานั้นเป็นการอุปการะโดยบริสุทธิ์ใจจริง ๆ ไม่ได้มองถึง หลักประกันใด ๆ เลย คนเราทุกคนเกิดมาตัวเปล่าไม่มีหลักทรัพย์ติดตัวแม้แต่เข็มเล่มเดียว ยัง ไม่รู้เสียด้วยซ้ำว่าอวัยวะจะใช้ได้ครบถ้วนหรือไม่ ยิ่งนิสัยใจคอแล้วยิ่งรู้ไม่ได้ เลยทีเดียว โต ขึ้นมาจะเป็นอย่างไร จะเป็นคนอกตัญญูหรือไม่ไม่รู้ทั้งนั้น หนังสือสัญญาการรับปากสักคำเดียว ระหว่างบุตรธิดากับบิดามารดาก็ไม่มีแต่ทั้ง ๆ ที่ไม่มี บิดามารดาทั้งหลายก็เลี้ยงดูช่วยเหลือบุตรธิดา จนสุดชีวิต แม้ยากจนชีวิตลำบากมากเท่าใดก็ไม่ย่อท้อต่อการบำรุง เลี้ยงดูสงเคราะห์บุตรธิดา ทำ หน้าที่สงเคราะห์บุตรธิดาอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อยและเป็นการทุ่มเทอย่างจริงจังโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน นอกจากความปรารถนาที่จะเห็นบุตรธิดามีความเป็นอยู่ที่สุขสบายมีความเจริญก้าวหน้า เรื่อง เหล่านี้ต้องพิจารณาด้วยเหตุผล การพิจารณาให้เห็นคุณของบิดามารดาด้วยปัญญาให้เห็นอย่างถ่องแท้ จึงจะเรียกว่า กตัญญูที่เป็นคุณธรรมเบื้องต้นของบุตรธิดา บุคคลผู้รู้จัก กตัญญูซึ่งถือว่าเป็น คุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบิดามารดา ให้มี ทศณคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อ มนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชต่าง ๆ ด้วย^{๖๔}

ความเป็นบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที จัดว่าเป็นคุณธรรม ที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ และเป็นบ่อเกิด แห่งความ รับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษย์ธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่อง ทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นอันตรายสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความ สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ^{๖๕}

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ พุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑.

^{๖๕} อำนวย จันเงิน, การพัฒนาความกตัญญูกตเวทีตามแนวคิดของพระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินุ โน), วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๘.

ด้วยเหตุนี้ ในทางพระพุทธศาสนา จึงได้กล่าวยกย่องสรรเสริญบุคคลผู้ดำรงอยู่ใน กตัญญูกตเวทีตาธรรม ว่า มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องฝึกอบรมให้เกิดมีดังที่ พระพุทธองค์ ได้ตรัสแนะนำให้พระภิกษุตระหนักในความกตัญญูรู้คุณ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่าเราทั้งหลายจักเป็นผู้
กตัญญูกตเวทีและอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำในเรา
ทั้งหลายจักไม่เสื่อมสูญไปเธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้”^{๑๐}
“ภิกษุทั้งหลาย คุณธรรมข้อนี้ คือ กตัญญูกตเวทีตา การรู้จักตอบ
แทนคุณ เป็นภูมิธรรมของคนดี”^{๑๑}

กตเวทีตา หมายถึง การตอบแทนคุณของบิดามารดา ซึ่งมีงานที่ต้องทำ ๒ ประการ คือ
๑) ประกาศคุณ ๒) ตอบแทนคุณ

๑) ประกาศคุณ หมายถึง การที่บุตรธิดาทำให้ผู้อื่นรู้ว่า บิดามารดามีคุณแก่ตนอย่างไร บ้าง มากน้อยเพียงใด ผู้คนส่วนมากนิยมทำคอนงานศพ คือเขียนประวัติสรรเสริญคุณบิดามารดาใน หนังสือแจก การกระทำเช่นนี้ก็ถูก แต่ถูกเพียงเปลือกนอกผิวเผินนัก ถ้าเป็นการกินผลไม้ก็แค่เลี้ยว เปลือกเท่านั้น ยังมีทำเลที่จะประกาศคุณบิดามารดาที่สำคัญกว่านี้ คือที่ตัวบุตรธิดา เพราะคนเราทุกคนคือตัวแทนของบิดามารดาตนทั้งนั้น เลือดก็แบ่งมาจากบิดามารดาเนื้อก็แบ่งมาจากท่าน ตลอดจนนิสัยใจคอก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่าน ความประพฤติดของบุตรธิดานี้แหละจะเป็นเครื่อง ประกาศคุณบิดามารดาอย่างโจ่งแจ้งที่สุด หากพิมพ์ข้อความไว้ในหนังสือแจกว่าบิดามารดาเป็นคน ตั้งอยู่ในศีลในธรรม แต่ตัวบุตรธิดาประพฤติชั่ว คอร์รัปชันทุกครั้งที่มีโอกาสศีลข้อเดียวก็ไม่สนใจ รักษา ก็ผิดที่ไป สดุดีบิดามารดาว่าเป็นคนดีสุภาพเรียบร้อยแต่ตัวผู้เป็นบุตรธิดากลับประพฤติชั่ว เป็นนักเลงอันธพาลอย่างนี้คุณค่าของการสรรเสริญบิดามารดาก็ลดน้ำหนักลง กลายเป็นว่ามอบ หน้าทีในการกตเวทีประกาศคุณบิดามารดาให้หนังสือทำแทน ให้กระดาษ ให้เครื่องพิมพ์ ให้ช่าง เรียงพิมพ์แสดงกตเวทีแทน แล้วบุตรธิดากลับประจานบิดามารดาของตัวเอง อย่างน้อยที่สุดก็ ประจานแก่ชาวบ้านว่าบิดามารดาเลี้ยงลูกไม่เป็นประสา บุตรธิดาที่ดีที่รักบิดามารดาอย่างถูกต้อง กวีศรี ก็ ควรประกาศคุณความดีของท่านอย่างถูกต้อง ด้วยความดีของตัวเอง เริ่มต้นตั้งแต่ที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ การประกาศคุณของเราจะทำให้ท่านมีความสุขใจอย่างยิ่ง ส่วนใครจะประพันธ์สรรเสริญคุณบิดา มารดาแล้วพิมพ์แจกเวลาท่านเสียชีวิตแล้ว นั่นเป็นประเด็นเบ็ดเตล็ดจะทำได้ ไม่ทำก็ไม่เสียหาย อะไร ไม่ว่าจะตั้งใจประกาศคุณท่านหรือไม่ ความประพฤติดของบุตรธิดาก็เป็นตัวประกาศคุณบิดา

^{๑๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓๔/๓๒๔.

^{๑๑} อรรถก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๖๑.

มารดาหรือประธานท่านอยู่ตลอดเวลา บุตรธิดาสามารถประกาศคุณบิดามารดาด้วยเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือประธานด้วยการทำตัวเป็นพาลเกรและประพฤติดำทรา

ฉะนั้น ความประพฤติดของบุตรธิดาจะเป็นตัวประกาศคุณบิดามารดาไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

๒) ตอบแทนคุณ คือ เมื่อรู้ว่าบิดามารดามีคุณมากหรือมีอุปการะมาก ก็ต้องตอบแทน บุตรธิดาสามารถตอบแทน ได้ดังนี้คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๓๒}

ส่วนแนวทางการปลูกฝังความกตัญญูดังกล่าว แม้ว่าจะนิยมเริ่มต้นที่ครอบครัวก็ตาม หากแต่ว่า บางครอบครัวก็ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่บุตรหลาน ฉะนั้น เมื่อพวกเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ จึงทำให้กลายเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักบุญคุณคน ไม่รู้ว่าควรจะตอบแทนคุณแก่ผู้ให้อุปการะมาก น้อยเพียงใด และควรทำในวาระที่ต่างกันอย่างไร

ผู้ที่มีความกตัญญูทุกเวทีต้องการจะสนองพระคุณท่านให้ได้ทั้งหมด พึงกระทำดังนี้

๑) ถ้าท่านยังไม่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก็พยายามชักนำให้ท่านตั้งอยู่ในศรัทธาให้ได้

๒) ถ้าท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยการให้ท่าน ก็พยายามชักนำให้ท่านยินดีในการบริจาคทานให้ได้

๓) ถ้าท่านยังไม่มีศีล ก็พยายามชักนำให้ท่านรักษาศีลให้ได้

๔) ถ้าท่านยังไม่ทำสมาธิภาวนา ก็พยายามชักนำให้ท่านทำสมาธิภาวนาให้ได้

เพราะว่า การตั้งอยู่ในศรัทธา การให้ทาน การรักษาศีล การทำสมาธิภาวนาเป็นประโยชน์โดยตรง และเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ตัวบิดามารดาผู้ประพฤติดปฏิบัติเองทั้งในภพนี้ ภพหน้า และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งคือ เป็นหนทางไปสู่พระนิพพาน

ก การระ ๖^{๓๓} กับกำรบำรุงบิดามารดา

การระ หมายถึง ความเคารพ ความนับถืออย่างหนักแน่น ความเอื้อเฟื้อด้วยกิริยาที่นอบน้อม เช่น การลูกรับ การค้ำบ หรือการทำอภิวาท เป็นต้น รวมถึงการประพฤติดมารยาทอย่างอื่น ด้วยความตั้งใจ ไม่กระด้างกระเดื่อง การแสดงความเคารพนอบน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งทีควรเคารพนอบน้อม เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู ความเคารพในบุคคลทีควรแก่การเคารพ เช่น พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือญาติผู้ใหญ่ ตลอดถึงความเคารพในสิ่งมีชีวิต ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ผู้มีความเคารพในทางพระพุทธศาสนา การระมี ๖ ประการ คือ

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๓๓} อัง.นุก. (ไทย) ๒๒/๓๐๓/๓๖๘.

๑. พุทธคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระพุทธเจ้า หมายถึง ความเคารพนับถือพระพุทธเจ้าด้วยการกราบไหว้บูชา ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน

๒. ชัมมคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระธรรม หมายถึง ความเคารพนับถือพระธรรมด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ที่เรียกว่า ปรียัติสัทธรรม

๓. สังฆคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระสงฆ์ หมายถึง ความเคารพนับถือพระสงฆ์ด้วยการกราบไหว้แสดงกิริยาที่นอบน้อมต่อท่าน

๔. ลิกขาคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในการศึกษา (ลิกขา) หมายถึงความเคารพเอื้อเฟื้อในการศึกษาด้วยการตั้งใจใฝ่ศึกษา

๕. อัปปมาทคารวตา มีความเคารพในความไม่ประมาท หมายถึง ความเคารพเอื้อเฟื้อในความไม่ประมาทด้วยการไม่เป็นผู้ลั่นเล่อผลอสติ

๖. ปฏิสันถารคารวตา มีความเคารพในการต้อนรับ หมายถึง ความเคารพเอื้อเฟื้อในการทำปฏิสันถารด้วยการไม่ทำตนให้เป็นคนใจแคบ ต้อนรับผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดียิ่ง

จากการศึกษาพบว่า ความเคารพเป็นหลักธรรมที่สอนให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของผู้อื่น ตลอดจนสิ่งอื่นๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้น โดยถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจจัดว่าเป็นอุดมมงคลอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงให้พระภิกษุสงฆ์ทำความเคารพกันตามลำดับพรรษา คือผู้บวชภายหลังให้ความเคารพต่อผู้บวชก่อน^{๓๔} เป็นตัวอย่างให้สังคมไทยต่างเคารพกันตามหลักทศ ๖ อันเป็นหลักธรรมสำคัญ เช่น บิดามารดาครูอาจารย์ ภรรยาสามี มิตรสหาย บ่าวนาย พระภิกษุสงฆ์คฤหัสถ์^{๓๕} ความเคารพนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเหตุ นำความเจริญ และความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน^{๓๖}

ชาวพุทธ ได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมเรื่องการระ ทำให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ทำให้สังคมชาวพุทธเป็นสังคมที่น่าอยู่อาศัยและพึงประสงค์เช่น ผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ หากตรงกันข้าม เช่น ผู้น้อยไม่เคารพผู้ใหญ่ ต่างฝ่ายต่างมีทิฐิ คือรู้เรียกว่า อการวะ คือ การไม่เคารพกัน^{๓๗} ก็จะเกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย

หลักธรรมที่ว่าด้วยความเคารพทั้ง ๖ ประการนี้ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้มีความกตัญญู ที่นำไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ผู้มีความเคารพ เพื่อความดำรงมั่นแห่งคุณความดี อันเป็นสัจ

^{๓๔} พ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๘.

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๒/๒๑๒ - ๒๑๖.

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๑๕.

ธรรมที่จะนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ตนเอง และสังคมตลอดกาลนาน และพระพุทธองค์ตรัสว่า ความเคารพ เป็นมงคลอันสูงสุด^{๗๘}

ข หลักทศ ๖^{๗๙} กับการบำรุงบิณฑามารดา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๑ ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม อาศัยอยู่ร่วมกัน มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันในฐานะต่างๆ หลายบทบาทหลายฐานะด้วยกัน

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงแบ่งความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่รายรอบตัวเราที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันออกเป็น ๖ กลุ่ม เรียกว่า ทศ ๖ ทรงเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของบุคคลแวดล้อม ดังทศทั้ง ๖ กำหนดหน้าที่ให้มีปฏิสัมพันธ์รับผิดชอบกันและกันในแต่ละฝ่าย คือระหว่างตัวเรากับบุคคลในแต่ละทศ พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้มีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันตามบทบาทที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันนั้น เป็นกลวิธีให้บุคคลปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างชาญฉลาด ให้รู้จักเอื้อเพื่อเกื้อกูล อุดหนุนกันและกันโดยสมบูรณ์ ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนนี้ ย่อมได้รับการฝึกปลูกฝังลักษณะนิสัยของคนดีไปพร้อมๆ กัน ฝึกความอดทนต่ออำนาจของกิเลส เมื่อปฏิบัติตนจนคุ้นเคยตามหน้าที่ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ในแต่ละทศย่อมทำให้ผู้ประพฤติดีมีหิริ คือความละอายต่อบาปและโอตตปปะ คือความกลัวบาป เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าหน้าที่ต่างๆ ที่ถูกกำหนดไว้ในทศ ๖ นี้ คือระบบฝึกคนที่มีประสิทธิภาพยิ่ง นอกนั้นยังส่งผลให้บุคคลผู้รู้หน้าที่ของตนตามหลักธรรมทศ ๖ นี้เป็นคนดีมีศีลธรรม มีคุณธรรมประจำใจ เช่น พรหมวิหาร ๔^{๘๐} คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีหลักธรรมในการผูกใจกัน คือ สังคหวัตถุ ๔ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา อันจะทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคม มีแต่ความสงบสุข เจริญรุ่งเรือง

หลักธรรมตามหลักทศ ๖^{๘๑} กล่าวโดยสังเขป มีดังนี้

๑) ทศเบื้องต้น (ปรัตติมทศ) หมายถึง บิณฑามารดา ซึ่งท่านดำรงอยู่ในฐานะบุพการี คือผู้ทำอุปการะก่อน โดยมารดาบิดา ปฏิบัติหน้าที่ อนุเคราะห์ต่อบุตรธิดา ด้วยฐานะ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาคู่ครองที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติไว้ในโอกาสอันสมควร

^{๗๘} บ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๘.

^{๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๑๘/๒๑๒-๒๑๕.

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

^{๘๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

และเมื่อบิดามารดา ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรของตนด้วยธรรม ๕ ประการ ดังกล่าวแล้ว บุตรธิดาพึงปฏิบัติตอบแทน (แสดงความกตัญญู) ต่อท่านด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

๒) ทิสเบื่องขวา (ทักษิณทิส) หมายถึง ครูอาจารย์ ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นปวงชนียบุคคลเป็นบุคคลซึ่งต้องอนุเคราะห์ศิษย์ ด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน
๕. สร้างเครื่องคุ้มกันภัยในสารทิศคือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพ

ทำการงานได้

เมื่อครูอาจารย์ ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยธรรม ๕ ประการ ศิษย์ก็ควรแสดงความกตัญญู ถือปฏิบัติต่อท่านด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. ลูกศิษย์รับแสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา
๓. ใฝ่ใจเรียน
๔. ประนินบัติ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

๓) ทิสเบื่องหลัง (ปัจฉิมทิส) หมายถึง สามเณรภรรยา ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะ ที่เกื้อหนุนหนุนจุนเจือกัน ตามหน้าที่สามเณร พึงบำรุงภรรยาด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. ยกย่องสมฐานะภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
๕. หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญ ตามโอกาส

และเมื่อสามีปฏิบัติต่อภรรยาด้วยธรรม ๕ ประการนี้ แล้ว ภรรยาก็ควรอนุเคราะห์ต่อสามี ด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาสมบัติที่หามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

๔) **ทิสเบื่องซ้าย (อุตตริทิส)** หมายถึง มิตรสหายหรือเพื่อน การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้า และความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับ เรื่อง มิตรที่สำคัญ ๆ ไว้ โดยเฉพาะลักษณะของการคบ เรียกว่า มิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง และคนที่ไม่ควรคบ เรียกว่ามิตรเทียม หรือศัตรูในร่างมิตร

หลักธรรมตามบทบาทหน้าที่ของมิตรสหายพึงบำรุงมิตรสหาย ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็นเสมือนทิสเบื่องซ้าย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

มิตรสหายพึงอนุเคราะห์มิตรสหายตอบแทน ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

๕) **ทิสเบื่องบน (อุปริมทิส)** ได้แก่ พระสงฆ์ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ กับคฤหัสถ์ พระภิกษุ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรม และหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติ ในส่วนที่สัมพันธ์กับ คฤหัสถ์ หรือชาวบ้าน โดยพระสงฆ์พึงอนุเคราะห์ชาวบ้าน ตามหลักปฏิบัติ ในฐานะที่ตน เป็นเสมือนทิสเบื่องบน ดังนี้

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี

๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขความเจริญ

คฤหัสถ์พึงถือกุศลพระสงฆ์ ดังนี้

๑. จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา

๒. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา

๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา

๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ

๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

๖) ทิศเบื้องล่าง (हेतुภูมิทิศ) หมายถึง ลูกจ้างกับนายจ้าง บทบาทหน้าที่ของนายจ้าง กับ ลูกจ้าง คือคนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง นายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกัน ให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี ตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ ที่ว่าด้วยทิศเบื้องล่าง โดยลูกจ้างพึงอนุเคราะห์นายจ้าง ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน

๒. เลิกงานทีหลัง

๓. เอาแต่ของทีให้นายให้

๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น

๕. นำความดีของนายจ้างไปเผยแพร่

และนายจ้างพึงบำรุงลูกจ้าง ดังนี้

๑. จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ

๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและ ความเป็นอยู่

๓. จัดสวัสดิการที่มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น

๔. ได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

๕. ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาส อันควร

ตามหลักธรรมทิศ ๖ นี้ผู้วิจัยยกเนื้อหาทั้งหมดเพียงเพื่อต้องการให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมได้ชัดเจน แต่นั่นพิจารณาเฉพาะประเด็นที่ ๑ คือทิศเบื้องหน้าในส่วนที่บุตรธิดาพึงปฏิบัติตอบแทน (แสดงความกตัญญู) ต่อบิดามารดาด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ มารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด เป็นผู้ให้อวัยวะทุก ส่วนของร่างกายแก่บุตรธิดา และบุตรธิดาเจริญเติบโตได้ก็อาศัยที่ท่านมีเมตตาจิตให้การเลี้ยงดู เมื่อ ท่านแก่เฒ่าลงจึงเป็นหน้าที่ที่บุตรธิดาจะพึงเลี้ยงดูท่าน เป็นการตอบแทนเป็นการชดใช้หรือทดแทน พระคุณท่านที่ทำไว้ก่อน จัดหาข้าวปลาอาหาร และผ้าผ่อนท่อนสไบให้แก่ท่าน เป็นการเลี้ยงและให้ ความสุขทางกายแก่ท่าน ยามท่านป่วยไข้ ก็รับจัดหาหมอมารักษาพยาบาลและตนเองก็พยายาม ฝึาคอยดูแลท่าน ไม่ทอดทิ้งให้ท่านว่าเหว่ แม้เวลาท่านอาเจียนหรือซัดเซียวราดก็ต้องพยายามจัด ล้างจัดซัก หรือเปลี่ยนผ้าใหม่ให้ท่านด้วยมือของตนเองโดยความเต็มใจ ให้เหมือนกับที่ท่านได้ทำ ให้เราเมื่อเล็กๆ อย่างนั้นนับว่าเป็นอามิสบูชา ถึงทำอย่างนั้นโดยสมบูรณ์แล้วแต่เมื่อเทียบกับบุญคุณที่ บิดามารดามีต่อบุตรธิดาแล้วยังถือว่าเป็นส่วนการอุปัฏฐากอย่างต่ำ

๒) ช่วยทำกิจของท่าน การช่วยเหลือทำกิจการงานของบิดามารดานั้น เป็นหน้าที่ที่บุตร ธิดาจะพึงกระทำ เพราะเป็นการผ่อนแรงบิดามารดาที่ตรากตรำหาเลี้ยงมา ไม่ทำตนเป็นคนดูดายเอา แต่เที่ยวเตร่หาความสนุกสนาน ปล่อยให้ท่านทั้งสองทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำไปตามลำพังอย่างน้อย ผู้เป็นบุตรธิดาต้องนึกบ้างว่ามารดาบิดาของบุตรธิดาทุกคน เมื่อมีบุตรธิดาก็ย่อมปรารถนาหวังพึ่งพา อาศัยบ้าง โบราณภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า มีลูกเหมือนปลุกดันโพธิ์เมื่อใหญ่เมื่อโตจะได้อาศัย ยาม เจ็บจะได้ฝากไข้ ยามตายจะได้ฝากผี เวลาใดๆ เอาไว้ใช้สอยฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ที่บุตรธิดาไม่พึง ละเลยในการช่วยเหลือทำกิจการงานของบิดามารดา

๓) ดำรงวงศ์สกุล การประพฤติดนเป็นคนดี เพื่อรักษาวงศ์สกุลของตนไม่ให้เสียหาย นอกจากเป็นการทำตนให้เจริญแล้วยังเป็นการทำให้บิดามารดาพอใจ และเกิดความสุข อันเป็นการ เลี้ยงน้ำใจท่านด้วย

๔) ประพฤติดนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท การประพฤติดนเป็นคนดีสมควรรับ และปกครองทรัพย์มรดกของบิดามารดานั้น ก็เป็นหลักสำคัญอีกประการที่ทำให้บิดามารดาพอใจ และเกิดความสุข อันเป็นการเลี้ยงน้ำใจท่านอีกประการด้วย

๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน เป็นการสนองคุณครั้งสุดท้าย แม้จะเป็น การทำกลับหลังก็ตา ม ก็เป็นการแสดงออกให้เห็นว่า บุตรธิดามีความกตัญญูกตเวที ไม่ลืมความดีที่ บิดามารดาทำไว้แก่ตน ขวนขวายที่จะทำตอบแทนในเมื่อมีโอกาส เป็นการประกาศให้ทราบว่าเป็น คนนาคบหาสมาคม แม้ฝ่ายหนึ่งล่วงลับไปแล้วก็ยังระลึกถึงและหาทางสนอง คุณ ฉะนั้น เมื่อมารดา บิดาล่วงลับไปจึงเป็นหน้าที่ที่บุตรธิดาต้องทำบุญอุทิศให้โดยแท้

ค สาราณียธรรม ๖ กกับการบำรุงบิดามารดา

สารานุกรม ๖^{๔๒} หมายถึง ธรรมเนียมเป็นที่ยึดแห่งความระลึกถึงกัน ทำให้มีความเคารพนับถือช่วยเหลือกันและกันและสามัคคีพร้อมเพรียงกัน อันจะทำให้คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขประกอบด้วยธรรม ๖ ประการคือ

๑. เมตตากรรม หมายถึง การกระทำโดยทางกาย ที่ประกอบด้วยความเมตตาต่อผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง การกระทำโดยทางกาย ที่ประกอบด้วยความเมตตานั้นได้แก่การไม่ประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่น หรือกระทำการใด ๆ โดยทางกายหรือใช้กำลังทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน

๒. เมตตาวจีกรรม หมายถึง การกระทำโดยทางวาจาที่ประกอบไปด้วยความเมตตาต่อผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง การกระทำโดยทางวาจา ได้แก่ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจา เช่น ไม่พูดจาให้ร้ายผู้อื่น ไม่ใช้คำพูดทำร้ายผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเสียหาย ด้วยการโกหก ให้ผู้อื่นเสียหาย การใช้คำพูดต่อเสียด ถากถาง เยาเย้ยหรือกล่าวโทษผู้อื่นโดยไม่เป็นความจริง

๓. เมตตา मनกรรม หมายถึง การกระทำทางใจหรือความคิดที่ประกอบด้วยความเมตตา อันได้แก่ การคิดที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากความเดือดร้อนทั้งปวง ทั้งต่อหน้าและลับหลังการคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดี ย่อมส่งผลให้การกระทำทางกาย วาจา ทางวาจาดีไปด้วย จึงส่งผลให้หมู่คณะมีความสุขความเจริญตามไปด้วย

๔. สาทรรณโกถี หมายถึง การรู้จักแบ่งปันทรัพย์สินที่ตนหามาได้ ด้วยความชอบธรรม ให้แก่ผู้ต้องการในโอกาสอันสมควร การรู้จักแบ่งปันทรัพย์สินหรือสิ่งของของตนให้กับบุคคลที่ขาดแคลนนั่นเป็นการกระทำที่ช่วยให้เกิดความรักใคร่ ตัวอย่างของสาธารณโกถีคือ การให้เพื่อยืมสิ่งของเครื่องใช้การบริจาคทรัพย์ หรือสิ่งของให้กับผู้ประสบภัยต่าง ๆ การบริจาคเงินแก่ผู้ที่ขาดแคลน การให้สิ่งของแก่ผู้ที่หิวโหยเป็นต้น

๕. สิลสามัญญตา หมายถึง การรักษาสิลให้สม่ำเสมอ หรือเท่าเทียมกับคนอื่น ๆ การรักษาสิลให้เสมอกับคนอื่น ๆ สิลในพระพุทธศาสนามีหลายระดับ เช่น สิลของภคฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน) สิลของเพศบรรพชิต เป็นต้น

๖. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง การมีความเห็นร่วมกับคนอื่นในทางที่ถูกต้อง ไม่ขัดแย้งกับเพื่อน ด้วยมิจาติฏฐิของตน รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

บุตรธิดามีหน้าที่ต่อมารดาบิดาในฐานะเป็นกตัญญูและกตเวทิตบุคคล คือการรู้คุณและกระทำการตอบแทน การกระทำดังกล่าวคือคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังจากมารดาบิดาให้เป็น

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗, อง.ภก. (ไทย) ๒๒/๒๘๒๓-๓/๒๑-๓.

เมตตามโนกรรม ซึ่งสามารถต่อต้านป้องกันมิให้บุตรธิดาเป็นบุคคลนอกคตัญญูและเป็นบุคคลที่ไม่รู้บุญคุณของผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ประสบกับวิบากกรรมที่มีผลเผ็ดร้อน มารดาบิดา ก็อบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณูปการของบุตรธิดา กล่าวคือเป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา (เป็นผู้คุ้มครองรักษา) เป็นบูรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื่อนาบุญอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา ดังนั้นการกระทำหน้าที่ตอบแทน สามารถกระทำได้ด้วยฐานะ คือ ๑) กระทำให้ท่านเป็นผู้มีศรัทธามั่นคง (สัทธาสัมปทา) ๒) กระทำให้ท่านเป็นผู้มีศีลธรรม (ศีลสัมปทา) ๓) กระทำให้ท่านเป็นผู้เสียสละ (จาคสัมปทา) ๔) กระทำให้ท่านเป็นผู้มีปัญญา (ปัญญาสัมปทา)^{๔๓} บุตรธิดาที่ดีที่มีคุณธรรมปฏิบัติตนยึดมั่นตามหลักสาราณียธรรม ๖ โดยสมบูรณ์ก็ย่อมส่งผลให้ บุตรธิดานั้นเป็นคนดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขรวมถึงการอยู่ร่วมกับบิดามารดา การอยู่ปรนนิบัติบิดามารดา ด้วย เนื่องจากการปฏิบัติตนตามหลักธรรมดังกล่าวย่อมขัดเกลากุศลบุตรธิดาให้เป็นผู้ที่มีจิตใจที่คั่งงาม มีความระลึกถึงบิดามารดาอยู่เสมอ ให้ความเคารพบิดามารดา ให้ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อบิดามารดา อันเป็นผลให้บุตรธิดาทำหน้าที่การบำรุงบิดามารดาได้โดยสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ง ฃรวาธธรรม ๔ กัับการบำรุงบิดามารดา

ฃรวาธธรรม ๔^{๔๔} เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสำหรับผู้ครองเรือน เรียกว่า ความปรารถนาของผู้ครองเรือน ย่อมปรารถนาที่จะให้ชีวิตในครอบครัวมีความราบรื่น ไม่ต้องการให้เกิดความแตกแยก หรือทะเลาะเบาะแว้ง อันนำมาซึ่งความร้าวฉาน ถ้าบุคคลผู้อยู่ร่วมกันในแต่ละฝ่ายมีความรู้สึกสำนึกในอุปการคุณของกันและกัน ย่อมทำให้มีชีวิตอยู่ร่วมกันอยู่ งามสงบสุข สามารถที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่ให้เกิดขึ้นได้ ฃรวาธธรรมนั้น มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกันขาดสัจจะ เมื่อใดยอมเป็นเหตุให้เกิดความหว่าดระแวง แคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความร้าวฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม

ในที่นี้ บุตรธิดา ฟังนำหลักธรรมนี้ มาปฏิบัติต่อบุพการี คือ มีความซื่อสัตย์ตรงไปตรงมาต่อท่าน ไม่โกหกหลอกลวง เช่น ไม่หลอกนำเงินไปใช้ทางทางที่ผิดหรือนำไปเล่นการพนัน ซื้อหรือขายสิ่งผิดกฎหมาย หรือนำไปซื้อน้ำเมายาเสพติด เป็นต้น แต่ควรนำไปใช้จ่ายให้ถูกต้องทางในแต่ละวัย เช่น วัยเรียน วัยทำงาน

^{๔๓} พระมหาภูเณต จันทรจิต, หน้าทีของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖.

๒. ทมะ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ช่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตนคนที่ขาดธรรมข้อนี้ย่อมปล่อยให้ข้อแตกต่างปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรม กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต

ในที่นี้ บุตรธิดา ฟังนำหลักธรรมนี้ มาปฏิบัติต่อบุพการี คือ รู้จักข่มจิตใจและอดกลั้น เมื่อถูกอบรมพร่ำสอนในทางที่ถูกต้องดีงาม ไม่ควรถือโทษโกรธเคืองต่อท่าน

๓. ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ชีวิตของผู้อยู่ร่วมกัน นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และความต้องการบางอย่างซึ่งจะต้องหาทางปรับปรุงเข้าหากันแล้วบางรายอาจจะมีเหตุล่วงเกินรุนแรง แสดงออกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นถ้อยคำหรือกิริยาอาการ จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

ในที่นี้ บุตรธิดา ฟังนำหลักธรรมนี้ มาปฏิบัติต่อบุพการี คือ รู้จักอดทนต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ในชีวิตและเข้าใจต่อสภาพปัญหาในครอบครัวว่าบิดามารดานั้น ต้องทำงานหนักก็อาจจะใช้คำพูดหรือกิริยาบางอย่างไม่เหมาะสม แต่มีเจตนาที่ดีต่อบุตรธิดาเสมอ จึงควรอดทนต่อคำสอนของท่าน และพูดคุยกันด้วยเหตุผลจะดีกว่าใช้กำลังหรือประชดด้วยวิธีการต่างๆ เช่น หนีเรียน ไม่เข้าบ้าน เทียวเตร่กับเพื่อนๆ ในยามวิกาล ไม่สนใจการเรียน

๔. จาคะ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปันตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกันชีวิตบุคคลที่จะมีความสุข จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย มิใช่คอยจ้องแต่จะเป็นผู้รับเอาฝ่ายเดียว

ในที่นี้ บุตรธิดา ฟังนำหลักธรรมนี้ มาปฏิบัติต่อบุพการี คือ การช่วยเหลือดูแลกิจการงานต่างๆ ของบิดามารดาอย่างเหมาะสมแก่ความรู้ ความสามารถและวุฒิภาวะของตนเอง โดยถือว่าการแบ่งปันหรือช่วยเหลือท่านเป็นหน้าที่ของตนอยู่แล้ว

ด้วยเหตุนี้ ขรവാสธรรม ๔ ประการ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะดังกล่าวมานี้ มิใช่ประสงค์ เป็นข้อปฏิบัติจำกัดเฉพาะในระหว่างคู่ครองเพียง ๒ คนเท่านั้น แต่มุ่งหมายให้ใช้ทั่วไปในชีวิตการครองเรือนทั้งหมด โดยยึดถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของจิตใจ ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับคนทั้งหลาย ที่จะอยู่ร่วมหรือติดต่อเกี่ยวข้องกับให้เหมาะสมตามฐานะ เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ชีวิตของตนเอง และแก่ชีวิตของคนอื่น ๆ ในสังคม^{๔๕}

จ สังคหัตถ์ ๔ กับการบำรุ้งบิดามารดา

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๗.

สังคหวัตถุ ๔^{๘๖} แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความ
สมานสามัคคี หมายถึง การกระทำการสงเคราะห์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของกันและกัน ซึ่งเป็น
สิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม ตั้งแต่บิดามารดากับบุตรธิดาสามีกับภรรยา มิตร
กับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ศิษย์กับครูอาจารย์ จนกระทั่งประชาชนระหว่างประเทศ เพราะ
เป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู และความเจริญก้าวหน้าทั้ง
ส่วนตัวและส่วนรวม หลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันมี ๔ ประการดังนี้

๑) ทาน หมายถึง การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือ
สงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยานัยสำคัญ ของ
ทาน ในสังคหวัตถุ นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสงเคราะห์ผู้รับ เน้นผู้รับเป็นสำคัญเช่น ช่วยเหลือ
สงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ฉะนั้น การ
ให้ทาน จึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณา ต้องการ
ช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตาส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความ
เจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้น การให้ด้วยวัตถุสิ่งของ จึงมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะ ได้แก่ ก) ให้
โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุน
เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา ข) ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์
เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน ค) ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ประทานบูชาคุณ
แก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ทวดยายทวด ตา ยาย และบิดา มารดาผู้ที่มีอุปการคุณ^{๘๗}

ทานหรือการให้นั้น ย่อมเป็นประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือ ทำให้ผู้ให้มีความสุข
เบิกบานใจ และอิ่มใจซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการลดความเห็นแก่ตัว
ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็น
การรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความ
เป็นญาติเอื้ออาไว และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความ
กตัญญู ถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับป่านนี้ก็จะไม่มีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และ
ธรรมชาติอย่างแน่นอน พระพุทธองค์ตรัสว่า การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด^{๘๘} ซึ่งเป็นการส่งเสริม
ความกตัญญู

^{๘๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

^{๘๗} สมเด็จพระมหาธีรราช (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๖๕-๒๘๐.

^{๘๘} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

๒) ปิยวาจา หรือ เปยวัชชะ หมายถึง พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะ นำฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓) อตถจริยา หมายถึง ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาละเอียดและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔) สมานัตตตา หมายถึง เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่น ไม่เอาเปรียบ และร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหามาให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๔๘}

จากการศึกษาพบว่า การวางตนอย่างเหมาะสมพอดีเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสามารถผูกพันรักษาน้ำใจกันไว้ได้เป็นอย่างดีเพราะมนุษย์รักนับถือความวางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัวแต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลาย กลุ่ม ๆ คน ๆ เย่อหยิ่ง ถือตัว หรือทะนงตัว ดูหมิ่นกัน เป็นธรรมดาประจำโลกที่คนทั้งหลายย่อมไม่เท่ากัน ด้วยทรัพย์ ยศ ศักดิ์บิรवार และศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้หาได้เป็นเครื่องกีดกันขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้ รักใคร่สนิทสนมกันไม่แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความนับถือสนิทสนมกัน

สังคหัตถ์นี้ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูได้เป็นอย่างดี เมื่อกล่าวโดยสรุป คือ เป็นการตอบแทนด้วยการช่วยด้วยทุน ด้วยสิ่งของหรือความรู้ช่วยด้วยถ้อยคำ ช่วยด้วยกำลังงาน ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ไขปัญหามา^{๔๙}

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร การวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแสดง ความกตัญญู กตเวทิต่อมารดาบิดาดังมีรายละเอียดดังนี้

อำนวย จันเงิน^{๕๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาความกตัญญูกตเวทิตามแนวคิดของพระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตฺติทินฺโน) สรุปผลการศึกษาว่า ความเป็นบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทิตี จัด

^{๔๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒.

^{๕๐} พระมหาบุญทอง คุณาโร (มหา), การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญฺญตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ว่าเป็นคุณธรรม ที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ และเป็นบ่อเกิด แห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นอันตรายสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ

นัยนา นามเข็ม^{๕๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิถามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงบิถามารดา โดยกล่าวถึงการบำรุงบิถามารดาทั้งการบำรุงทางร่างกายและการบำรุงทางใจ รวมทั้งการบำรุงที่เป็น โลภะและโลภุตระ แนวคิดอีก ๒ ประการคือบิถามารดาเป็นผู้ทำอุปการะก่อนจึงเรียกว่า บุพการี ส่วนบุตรธิดาเป็นผู้รู้อุปการะที่พ่อแม่ทำแล้วและตอบแทนจึงเรียกว่า กตัญญูกตเวทิตะ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่ควรปลูกฝังให้มีในใจของบุตรธิดาอีกมีการะ ๖ และทิส ๖ เป็นต้น

สำหรับหลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบำรุงบิถามารดา มีทั้งส่วนที่ส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม ได้แก่ หลักกตัญญูกตเวทิตะ หลักการะ ๖ หลักทิส ๖ หลักสาราณียธรรม ๖ หลักฆราวาสธรรม ๔ และหลักพรหมวิหาร ๔ และส่วนที่เป็นปฏิบัติต่อการบำรุงบิถามารดาได้แก่ หลักอภายมุข ๖ หลักอกุศลมูล ๓ หลักมานะ ๕ (ลบหลู่บุญคุณท่าน) และหลักมกขะ(อุปถัมภ์ ๑๖ ข้อ ๕)

พระมหาไฉน ประกอบผล^{๕๓} ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง การศึกษาหลักพุทธจริยธรรมเรื่องหน้าที่ของบุตรธิดาต่อบิถามารดา : กรณีศึกษานักเรียนโรงเรียนปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาได้วางหลักคำ สอนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ตามสถานะของตน กับหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ หากชาวพุทธเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้องจะทำให้เกิดความสุขกับตนเองและสังคม โดยเฉพาะเยาวชนที่เป็นอนาคตของชาติควรสอนหลักจริยธรรมว่าด้วยเรื่องกตัญญูกตเวทิตะให้กับเยาวชนให้มากขึ้น

^{๕๑} อำนาจ จันเงิน, การพัฒนาความกตัญญูกตเวทิตะตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา (ทองย้อย กิตติทินโน), วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๕๒} นัยนา นามเข็ม, ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิถามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้าบทคัดย่อ.

^{๕๓} พระมหาไฉน ประกอบผล , ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง การศึกษาหลักพุทธจริยธรรมเรื่องหน้าที่ของบุตรธิดาต่อบิถามารดา :กรณีศึกษานักเรียนโรงเรียนปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี , วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔).

สันทร อ่อนนาค ,พ.ท.,^{๕๔}ได้กล่าวไว้ในการศึกษาเรื่องการบำรุงมารดาบิดาใน พระพุทธศาสนาเถรวาทดังนี้พระสารีบุตรได้โปรดมารดาหลายครั้งแล้วแต่เนื่องจากนางสารี พราหมณ์เป็นมิชฌาทิฎฐิมีความเห็นผิดจากหลักการทางพระพุทธศาสนาจึงดำริจะโปรดมารดาเป็น ครั้งสุดท้ายด้วยมารดาสามารถบรรลุมรรคผลได้เมื่อฟังธรรมที่ท่านแสดงพระสารีบุตรได้กราบทูล ลาพระพุทธเจ้าเพื่อไปนิพพานที่บ้านเกิดแล้วออกเดินทางกับพระจุนทะผู้เป็นน้องกับพระที่เป็น บริวาร ๕๐๐ รูปถึงหมู่บ้านนาลันทะบ้านเกิดนางสารีพราหมณ์ผู้เป็นมารดาได้จัดให้พระสารีบุตร พักในห้องที่เกิดและจัดเสนาสนะสำหรับเป็นที่อยู่ของภิกษุ ๕๐๐ รูปที่เป็นบริวารในคืนนั้นท้าวจาดุมหาราชทั้ง ๔ องค์มีท้าวเวสสุวรรณเป็นต้นมีวิศมีเปล่งปลั่งดั่งกองเพลิงทำให้สว่างไสวทั้งห้อง ได้มาถวายนมัสการพระสารีบุตรเมื่อท้าวมหาพรหมกลับไปแล้วนางสารีพราหมณ์ซึ่งกำลังนอนป่วย อยู่จึงได้ถามพระจุนทะเถระว่าผู้ใดที่เข้ามาหาพี่ชายของท่านพระจุนทะเถระจึงบอกมารดาว่าท้าว เวสสุวรรณท้าวจาดุมหาราชท้าวสักกเทวราชและท้าวมหาพรหมได้ถวายนมัสการพระสารีบุตรนาง สารีพราหมณ์ได้ฟังดังนั้นก็เกิดเลื่อมใสศรัทธาในพระสารีบุตรและพระพุทธเจ้าคิดว่าพระลูกชาย ของเรายิ่งใหญ่กว่าท้าวจาดุมหาราชท้าวสักกเทวราชและท้าวมหาพรหมพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นครู ของพระลูกชายของเราจะต้องมีอิทธิศักดานุภาพยิ่งใหญ่พระสารีบุตรได้รู้ว่าบัดนี้มารดาได้เกิด ความปิติโสมนัสและศรัทธาในพระพุทธเจ้าแล้วถึงเวลาที่จะเทศนาทศแทนพระคุณของมารดาและ โปรดมารดาให้เป็นสัมมาทิฎฐิจึงได้เทศนาสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าเมื่อจบเทศนาแล้วนาง สารีพราหมณ์ได้บรรลุโสดาปัตติผล

พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข)^{๕๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง หลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความกตัญญู หมายถึง ความรู้สึกสำนึกใน บุญคุณที่คนอื่นกระทำแล้วแก่ตนเอง กล่าวคือ ญาติผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนแล้ว ไม่ว่าจะมากก็ตาม น้อยก็ตาม เช่น ให้การเลี้ยงดู สั่งสอน ให้ที่พัก ให้งานทำ ระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอไม่ลืม อุปการคุณนั้นเลย คิดจะตอบแทนท่านทั้งหลายผู้มีอุปการคุณเหล่านั้น บุคคลผู้ที่มีจิตสำนึก คิดตอบ แทนคุณญาติ ผู้ที่เคยอุปการคุณต่อตนเอง ชื่อว่าเป็นคนดี ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เป็นแบบอย่าง ที่ดี คนที่มีความกตัญญูกตเวที เป็นคนที่หาได้ยาก เพราะ

^{๕๔} สันทร อ่อนนาค ,พ.ท.,การศึกษาเรื่องการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑),หน้า ๗๐.

^{๕๕} พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข), การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติใน พระพุทธศาสนาเถรวาท , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

- (๑) คนจำนวนมากได้มีความสุขแล้ว มักลืมตัว ลืมผู้เคยมีอุปการคุณ
- (๒) คนจำนวนมากเห็นแก่ตัว อยากได้รับผลประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
- (๓) คนจำนวนมากแสวงหาผลประโยชน์ โดยมีได้ค้ำใจว่าผู้อื่นมีคุณความดีที่พึงพาอาศัยอย่างไร
- (๔) คนจำนวนมาก เมื่อจะตอบแทนคุณแก่ผู้ใด มักจะทำเพียงเพื่ออวดตนแก่ผู้อื่นว่าตนมีความกตัญญูท่วที มิได้ทำความบริสุทธิ์ใจและจริงจัง
- (๕) คนจำนวนมาก มักเมินเฉยต่ออุปการะที่คนอื่นทำแก่ตน โดยคิดว่าเขาอุดหนุนเอื้อเฟื้อแก่ตนเพียงนิดหน่อย หรือเขาทำตามหน้าที่ของเขา
- (๖) คนบางคนแสดงให้เห็นว่า ตนเป็นคนกตัญญูท่วที เพราะหวังผลประโยชน์บางอย่างจากเขา

ความกตัญญูท่วที จึงเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นคนดี เพราะการแสดงความกตัญญูท่วที ถือว่าเป็นพื้นฐานของการทำความดีที่รู้จักตอบแทนผู้มีคุณ เรียกว่ากตัญญู คือเห็นคุณค่าของผู้มีคุณผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้ว และเรียกว่าท่วที คือ รู้จักตอบแทนบุญคุณผู้อื่นที่ทำการอุปการะแก่ตน ฉะนั้นรวมเรียกว่ากตัญญูท่วที แปลว่าผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้วและกระทำความดีตอบแทน

พระมหาวชิรพงษ์ ปญฺญาวชิโร (มะพารมย์)^{๕๖} ได้กล่าวไว้ในการศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัวถึงพระคุณของมารดาบิดาที่มีต่อบุตรธิดาเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่บุตรธิดาจะตอบแทนได้หมดง่าย ๆ และอธิบายถึงเหตุผลที่ลูกจะต้องมีความกตัญญูต่อมารดาบิดาสืบถึงบุญคุณของท่านอันเป็นพื้นฐานของชีวิตว่าร่างกายของเราทุกส่วนเป็นต้นว่าเส้นผมทุกๆ เส้นผิวหนังทุกส่วนเราได้จากบิดามารดาเมื่อเป็นของที่ได้มาจากบิดามารดาจึงเท่ากับเป็นมรดกชีวิตซึ่งลูกทุกคนจะต้องปกป้องรักษาหรือคุ้มครองดูแลให้ดีไม่ให้เกิดอันตรายหรือบาดเจ็บเพราะการกระทำของตนเองและความกตัญญูไม่ใช่เป็นแค่รู้คุณและตอบแทนที่ลูกจะต้องกระทำต่อมารดาบิดาแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นแต่การดูแลตัวเองให้ดีการสร้างตัวการสร้างวงศ์ตระกูลของลูกให้มีความมั่นคงหรือมั่งคั่งเป็นที่ยอมรับยกย่องของคนในสังคมก็เป็นเรื่องของความกตัญญูด้วยเช่น กันดังตัวอย่างคำกลอนที่กล่าวไว้นี้โอ้ข้าแต่บิดาผู้ให้กำเนิดฉันโอ้ข้าแต่มารดาผู้เฝ้าคอยประคับประคองท่านทั้งสองต่างเฝ้าเลี้ยงดูและคอยอุ้มชูเฝ้าคอยดูแลไม่เคยทอดทิ้งมือทั้งสองที่คอยโอบอุ้มหากแม้ฉันปรารถนาจะตอบแทนความเกื้อการณุนั้นนี้ ingsงเป็น

^{๕๖} พระมหาวชิรพงษ์ ปญฺญาวชิโร (มะพารมย์), การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐, หน้า ๖, ๑๑-๑๒.

เหมือนฟ้าที่กว้าง ใหญ่ยากแท้จะเต็มเต็มและได้กล่าวถึงมั่งคั่งที่ป็นงานนิพนธ์ของพระสิริมงคลจารย์ไว้ว่าความกตัญญูความรู้จักบุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำแล้วไม่ว่ามากหรือน้อยท่านเรียกว่าเป็นมงคลเพราะเป็นเหตุให้ประสบคุณวิเศษมีประการต่างๆมีความเป็นผู้อันบัณฑิตพึงสรรเสริญเป็นต้นความกตัญญูดังกล่าวนี้เมื่อเทียบกับมงคลข้อว่าการบำรุงมารดาบิดาย่อมเห็นว่ามีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นบุคคลหนึ่งที่บุตรธิดาจะต้องแสดงความกตัญญู

พระครูศรีโสภณ (เงิน ชาติเมธี)^{๕๓} ได้ศึกษาเรื่องความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรม คำจูนสั่งคมจากมุมมองพระพุทธศาสนาผลการวิจัยพบว่า ความกตัญญูกตเวทีเป็นการสำนึกรู้ในบุญคุณหรืออุปการะคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่มีแก่ตนและการทำตอบแทนคุณด้วยการแสดงออกทางกายและทางวาจาด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยนัยนี้คำว่ากตัญญูจัดเป็นมโนกรรมและคำวากตเวทีจัดเป็นกายกรรมและวจีกรรมจากการศึกษาวิจัยพบว่าความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนามีดังนี้ความกตัญญูกตเวทีเป็นพื้นฐานของคนดีกล่าวคือคุณธรรมนี้เป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่นๆและเป็นฐานช่วยเกื้อหนุนส่งเสริมให้คนกระทำความดียิ่งๆขึ้นไปคุณธรรมนี้เป็นเครื่องหมายบ่งบอกคุณสมบัติของความเป็นคนดีเป็นคุณธรรมของสัตบุรุษเป็นบุคคลหาได้ยากในโลกเพราะเหตุว่าบุคคลที่จะมีทั้งความกตัญญูกตเวทีอย่างสมบูรณ์นั้นหาได้ยากความกตัญญูกตเวทีก่อให้เกิดมงคลชีวิตในด้านการได้รับยกย่องความเจริญรุ่งเรืองและความประสบสุขในโลกนี้และโลกหน้า

พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อินมปญฺโญ / กongsinhu)^{๕๔} ได้กล่าวไว้ในศึกษาการแก้ปัญหาของเด็กและเยาวชนในเขตเทศบาลนครอุดรธานีจังหวัดอุดรธานีด้วยหลักกตัญญู กตเวทีตาธรรมกล่าวได้ว่าลักษณะของคนมีความกตัญญูกตเวทีทำให้ทราบด้วยอาการที่แสดงออกต่อผู้ที่มิพระคุณ ๒ ลักษณะด้วยกันได้แก่ ๑. ประกาศคุณท่านคือการประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราคืออย่างไรบ้างเช่นถ้าผู้มีพระคุณเป็นมารดาบิดาจะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องมารดาบิดาให้คนอื่นฟังว่าท่านดีกับเราอย่างไรที่คนนิยมทำกันมากคือเขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพวิธีนี้แม้จะใช้ได้แต่ไม่ใช่วิธีที่ดีที่สุดวิธีประกาศคุณมารดาบิดาที่ดีที่สุดคือประกาศที่ตัวเองคนเราทุกคนคือตัวแทนของมารดาบิดาตนทั้งนั้นเพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ตลอดจนนิสัยใจคอและความประพฤติก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่านฉะนั้นความประพฤติของเราเองนี้จะ

^{๕๓} พระครูศรีโสภณ (เงิน ชาติเมธี), ความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรม คำจูนสั่งคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

^{๕๔} พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อินมปญฺโญ / กongsinhu), ศึกษาการแก้ปัญหาของเด็กและเยาวชนในเขตเทศบาลนครอุดรธานีจังหวัดอุดรธานีด้วยหลักกตัญญูกตเวทีตาธรรม, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒. หน้า๗.

เป็นตัวประกาศคุณท่านไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ^{๕๕} ๒. ตอบแทนคุณท่านคือเมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะต้องตอบแทนเช่นถ้าผู้มีพระคุณเป็นมารดาบิดาบุตรธิดาสมาารถตอบแทนคือ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๕๖} พระพุทธศาสนาเห็นว่าการตอบแทนสูงสุดที่บุตรพึงกระทำต่อมารดาบิดาได้แก่การสามารถทำให้มารดาบิดามีศรัทธาคือความเชื่ออย่างถูกต้องมีศีลคือกายวาจาที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นมีจาคะคือการเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีปัญญาคือความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง

พระมหาบุญทอง คุณาธโร (มหา)^{๕๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาทจากการศึกษาพบว่าความกตัญญูหมายถึงความตระหนักรู้ในคุณของบุคคลสัตว์และสิ่งแวดลอมพระพุทธเจ้าตรัสว่าความกตัญญูเป็นมงคลอันสูงสุดบุคคลที่มีชีวิตอยู่ด้วยความรู้สึกสำนึกในบุญคุณและคิดตอบแทนคุณย่อมนำความสุขความเจริญและสิริมงคลมาสู่ชีวิตตนเองคนที่ขาดความกตัญญูย่อมไม่น่าคบหาและเป็นสาเหตุนำมาซึ่งภัยพิบัติต่างๆทั้งต่อตนเองและต่อสังคมหลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูเช่นพรหมวิหารและสังคหวัตถุซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความรักความเมตตาต่อกันในสังคมส่วนหลักธรรมอันเป็นปฏิบัติย่อกตัญญูเช่นอุกฤษฏมูลและมัจฉริยะซึ่งเป็นเหตุทำให้ความรักความเคารพความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณลดน้อยลงเกิดช่องว่างระหว่างมนุษย์ส่งผลให้มองไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องตอบแทนพระคุณเป็นที่มาของความลบหลู่การตีตนเสมอและความอกตัญญูต่อผู้มีพระคุณต่อสถาบันและต่อธรรมชาติแวดลอมดังนั้นหากบุคคลทุ กฝ่ายได้ศึกษาและรู้คุณค่าของความกตัญญูรู้ประโยชน์และรู้โทษที่จะได้รับจนสามารถนำหลักการเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในสังคมย่อมจะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมอันจะส่งผลให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าและผาสุกมั่นคงสืบไป

^{๕๕} สมคิด เหลาฉลาด , ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเขตกรุงเทพมหานคร , วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐.

^{๕๖} พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ โนนมปญฺญ/กองสินธุ์), ศึกษาการแก้ปัญหาของเด็กและเยาวชนในเขตเทศบาลนครอุดรธานีจังหวัดอุดรธานีด้วยหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรม , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๑๗.

^{๕๗} พระมหาบุญทอง คุณาธโร (มหา), การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

พระมหาวัฒน์พร อภิวัตโน (บุญมาก)^{๑๐๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเรื่องกตัญญูในวรรณคดีบาติพระพุทธรศาสนาจากการศึกษาพบว่าพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความสำนึกในบุญคุณแล้วทำตอบแทนคุณต่อผู้มีอุปการคุณความกตัญญูทเวทีเป็นวงศ์ของบัณฑิตการแสดงออกถึงความกตัญญูทเวทีไม่จำกัดเฉพาะสำหรับคฤหัสถ์เท่านั้นแม้บรรพชิตก็ต้องยึดมั่นในความกตัญญูทเวทีเช่นกันจุดเด่นของผู้มีความกตัญญูก็คือจิตใจซื่อตรงไม่ลืมนบุญคุณคนอื่นแม้จะเพียงเล็กน้อยก็ตามไม่ลบหลู่ดูหมิ่นอุปการคุณนั้นเกิดทวนบูชาผู้มีพระคุณทั้งต่อหน้าและลับหลังจึงเป็นเหตุให้คนที่มีความกตัญญูได้รับประโยชน์ที่สมควรแก่ความดีนี้ทั้งในปัจจุบันชาติและในสัมปรายภพเมื่อถึงยามคับขันเข้ามั่งจะแคล้วคลาดจากภัยอันตรายได้ด้วยอำนาจแห่งความกตัญญูตรงกันข้ามคนอกตัญญูที่ไม่รู้อุปการคุณของผู้มีคุณซึ่งเป็นคนที่ไม่น่าไว้วางใจที่สุดในโลกมักจะประสบความหายนะแก่ชีวิตไม่ช้าก็เร็วเมื่อถึงยามคับขันก็ไม่อาจรอดพ้นจากภัยอันตรายได้ เพราะความอกตัญญูเป็น เหตุการณ์ที่ไม่รับรู้บุญคุณผู้มีคุณนับว่าเป็นความต่ำทรามของจิตใจอยู่แล้วแม้หากยังกลับเนรคุณทำร้ายผู้มีคุณอีกก็เท่ากับเพิ่มโทษมหันต์ให้ตนเองโดยสิ้นเชิงซ้ำยังมีวิบากทุกข์คือทุกข์ในเบื้องหน้า

พระมหาอภิวิชญ์ ชีรปัญญา^{๑๐๓} กล่าวว่าความกตัญญูที่บุตรธิดาพึงมีต่อบิดามารดานั้นถือได้ว่าเป็นพื้นฐานแห่งความดีคือรากฐานของมนุษย์ดังที่ขงจื้อกล่าวว่ายามพ่อแม่มีชีวิตอยู่รู้จักปรนนิบัติรับใช้ท่านอย่างจริงใจยามพ่อแม่จากไปยังระลึกอาลัยอยู่เสมอบุตรธิดาที่มีความกตัญญูจะต้องแสดงออกทั้งทางกาย วาจาและใจการกระทำของมนุษย์ไม่มีอะไรยิ่งใหญ่กว่าการกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาเพราะความกตัญญูเป็น กฎแห่งสวรรค์เป็นความเที่ยงธรรมของโลกและเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติต่อกัน

พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)^{๑๐๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าความกตัญญูทเวที ตามนัยแห่งในพระพุทธรศาสนาเถรวาท

^{๑๐๒} พระมหาวัฒน์พร อภิวัตโน (บุญมาก) , การศึกษาเรื่องกตัญญูในวรรณคดีบาติพระพุทธรศาสนา,วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

^{๑๐๓} พระมหาอภิวิชญ์ ชีรปัญญา, การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๒), หน้า ๖.

^{๑๐๔} พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร),ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด,วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖),หน้าบทคัดย่อ

ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกัน ด้วยความสำนึกในบุญคุณของคนอื่นที่ทำแล้วแก่ตน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมไม่ว่าจะทำให้แก่ตนหรือไม่ก็ตาม โดยความบริสุทธิ์ใจ ส่วนกตเวที มี ๒ ลักษณะ คือ ประกาศคุณท่าน ได้แก่ ประกาศความดีของผู้พระคุณต่อตน หรือด้วยการปฏิบัติตนเป็นคนดี และ ตอบแทนคุณท่าน ได้แก่ การตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ ด้วยการรับใช้ดูแลด้วยความเคารพเชื่อฟัง บุคคลผู้มีความกตัญญูเป็นคนดี ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ส่วนโทษของการไม่มีความกตัญญู ย่อมทำให้ตนเองและสังคม มีแต่ความเดือดร้อน หลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญู คือ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ ฃรวาสาธรรม ๔ โภคาทิยะ ๕ การเว ๖ สาราณียธรรม ๖ ทิส ๖ เป็นต้น

พฤติกรรมด้านความกตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอรวับุรี จังหวัดร้อยเอ็ด สรุปผลการศึกษาค้นนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ โดยรวมสรุปพฤติกรรม ด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ คือ นักเรียนเตรียมอาหารและน้ำ ดื่มให้มารดาบิดา ดูแลทาความสะอาดห้องนอนของมารดา จัดอาหารและยาตามที่แพทย์ให้มารดาบิดาเมื่อเจ็บป่วย นักเรียนซักเสื้อผ้าให้มารดาบิดา เป็นต้น ๒) ด้านช่วยทำกรางานของท่าน นักเรียนหุงข้าวทากับข้าวให้บิดามารดา รับประทาน กวาดบ้าน ถูบ้านล้างถ้วยล้างจาน กรอกน้ำใส่ตู้เย็น เก็บสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านอย่างระมัดระวัง ช่วยทำธุระภายนอกบ้าน แทนบิดามารดา ไปซื้อของนอกบ้านแทนบิดามารดา เป็นต้น ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล คือนักเรียนไหว้บิดามารดาก่อนออกจากบ้านและกลับเข้าบ้าน นักเรียนเป็นคนดีมีนิสัยมัธยัสถ์ ขยันตั้งใจเรียนหนังสือ ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก คือนักเรียนพูดคุยกับบิดามารดาด้วยกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้ของขวัญแก่บิดามารดาในโอกาสพิเศษ เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันแม่ เป็นต้น ๕) ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือนักเรียนชวนบิดามารดาไปถวายสังฆทานที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ทำบุญทอดกฐิน ผ้าป่าเพื่อสร้างวัด เป็นต้น

สรุปได้ว่า พฤติกรรมด้านความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาได้ค่นนี้กล่าวคือผู้รู้สำนึกในบุญคุณและตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาบุพการีพยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณช่วยเหลืออุปการะยกย่องบำรุงรักษาดูแลพยาบาลเลี้ยงดูท่านให้มีความสุขดังเช่นในชาดกเรื่อง พระพุทธเจ้าพระราหุลสุวรรณสามพ ระสารีบุตรเถระและพระภิกษุเลี้ยงมารดาบิดาซึ่งเป็นบุคคลตัวอย่างที่ควรยกย่องด้านความกตัญญูกตเวทีการรู้คุณท่านบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทีมีกตเวทีตาธรรมถือว่าเป็นผู้มีคุณธรรมเป็น สัตตบุรุษเป็นคนดีเป็นพฤติกรรมที่ได้รับการยกย่องสรรเสริญและเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์บุรุษที่พึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาผู้มีพระคุณยังผลของการมีความกตัญญูกตเวทีตาธรรมของนักเรียนซึ่งเป็นบุรุษค่นนี้มีผลดีต่อตนเองครอบครัวและสังคมทั้งในปัจจุบันชาติและในชาติหน้าทั้งนี้เมื่อก้าวถึงกตัญญูกตเวทีตาธรรมต่อมารดาบิดาแล้วย่อม

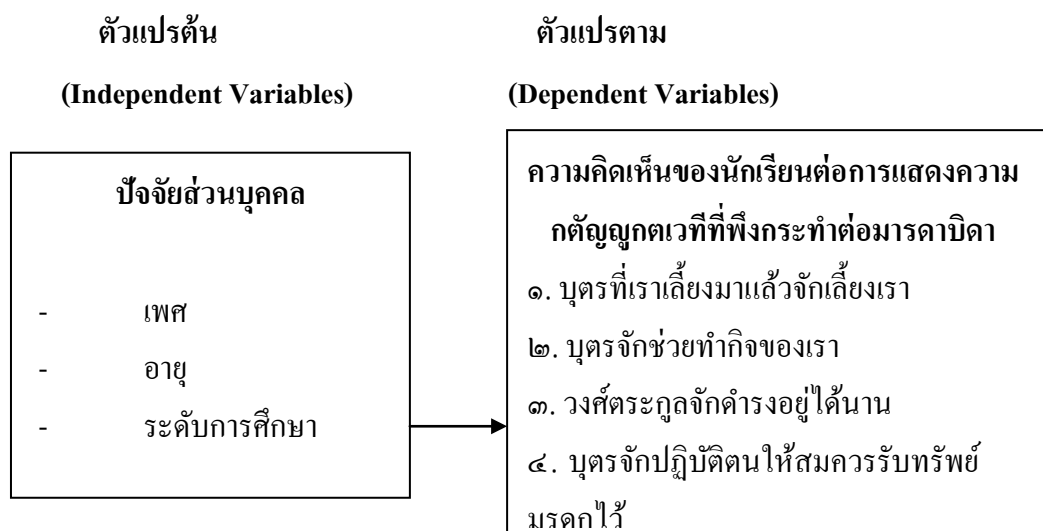
ประจักษ์ต่อคนอื่นและเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไปและสังคมคนมีความกตัญญูกตเวทีเป็นคนดีคนดีต้องมีความกตัญญู

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษา เรื่องความคิดเห็นต่อการแสดงความกตัญญูกตเวทีที่พึงกระทำต่อมารดาบิดา ของนักเรียนโรงเรียนตะพานหิน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ซึ่งได้กำหนดกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables)คือ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ,อายุ, ระดับการศึกษา

ตัวแปรตาม (Dependent Variables)คือ ความคิดเห็นของนักเรียนต่อ การแสดงความกตัญญูกตเวทีที่พึงกระทำต่อมารดาบิดาของนักเรียนโรงเรียนตะพานหิน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ดังแผนภาพที่ ๒.๑

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย